

Genusforskning inom arkeologin

av Elisabeth Arwill-Nordbladh

Genusforskning inom arkeologin

av Elisabeth Arwill-Nordbladh

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

Genusforskning inom arkeologin

Utgiven av Högskoleverket 2001

ISBN 91-88874-74-5

Författare: **Elisabeth Arwill-Nordbladh**

Kontaktperson på Högskoleverket: Maria Södling

Grafisk form: Högskoleverkets informationsavdelning, Alexander Florencio

Tryck: EO Print AB, Stockholm, juli 2005, fjärde tryckningen

Tryckt på miljömärkt papper

Innehåll

Förord	5
Spår från forntiden	6
Varför genusperspektiv?	10
Arkeologins början	12
Kvinnliga föregångare	12
Tidiga tolkningar: två exempel	17
En maskulin genusprägling	19
Den etablerade arkeologin	22
Kvinnoforskningens andra våg	24
Genus som analytiskt begrepp: en kort beskrivning	28
Gender, genus eller kön	28
Genus som förändringsbar och förhandlingsbar process	31
Genus som synlig handling	32
Genus som uttrycksform	33
Genus som relationell konstruktion	34
Alternativa perspektiv	36
Genusperspektivets förhållande till feminism	37
Genusforskningens anknäytning till postprocessuell arkeologi	39
Arkeologisk genusforskning: några exempel	41
Temat inom genusarkeologin	47
Okonventionella sätt att tematisera	48
Var finns arkeologins genusdiskussioner?	55
Avslutande reflektioner	57
Kommentarer till annan litteratur	59
Spår från forntiden	59
Arkeologins historia	59
Genus som analytiskt begrepp	59
Aktuella perspektiv	60
Okonventionella tematiseringar	61
Var finns arkeologins genusdiskussioner?	62
Litteraturlista	64

Förord

”Genusforskning inom arkeologin” är den andra skriften i en serie om genusforskning som ges ut i samarbete mellan Högskoleverkets jämställdhetsråd och Nationella sekretariatet för genusforskning. Författare är fil. dr. Elisabeth Arwill-Nordbladh. Krav på genusperspektiv i utbildning och forskning möter ofta en motfråga: vad är genus och vad är genusforskning? Något givet och entydigt svar på frågan kan inte ges, eftersom det bland dem som ägnar sig åt genusforskning inte finns någon enighet om hur begreppen skall definieras. Det utmärkande är tvärtom att genusforskningen inte kan samlas under en snäv definition. Begrepp som kön/genus, kön- eller genusperspektiv, könsforskning, könsteoretisk forskning och genusforskning utvecklas och förändras i takt med att ny forskning växer fram inom olika ämnen. Syftet med den här skriftserien är att ge en orientering om genusforskning inom olika discipliner. Inom arkeologin har genusperspektivet givit upphov till nya frågeställningar som kan bidra till att ge en rikare och mer nyanserad bild av förhistorien. Den första skriften handlade om genusforskning inom juridiken. Författare var fil. dr. Eva-Maria Svensson.

Vår förhoppning är att skrifterna skall stimulera till fortsatt utveckling av genusforskningen inom olika områden.

SIGBRIT FRANKE
Universitetskansler, Högskoleverket

GUNNEL KARLSSON
Föreståndare, Nationella sekretariatet för genusforskning

BENGT WESTERBERG
Ordförande i Högskoleverkets jämställdhetsråd

Spår från forntiden

Sommaren 1999 kunde man läsa följande text i en av våra större dagstidningar:

”Barfotasteg sätter spår i förhistorien. För så där ca 26 000 år sedan snavade en liten pojke till på det leriga golvet i en grotta i södra Frankrike. Fyra av hans barfotasteg har satt sina spår och arkeologerna är hänfödda” (Svenska Dagbladet 13 juni 1999). Några månader senare uppmärksammades fyndet i ytterligare en dagstidning: ”Ett steg från stenåldern. Ett spår. Efter en liten pojke. Världens äldsta spår. Där i grottan slipade antagligen han och hans pappa benrester för 26 000 år sedan” (Göteborgsposten 3 december 1999). Också i tidskriften Populär Historia (Nr 5 1999) presenterades fyndet. Där stod att ”forskarna tror att fotspåren kommer från en pojke i 10-årsåldern som för cirka 25 000 år sedan gick barfota över grottans fuktiga lergolv”.

Fotspåren som tidningarna skrev om hade upptäckts i den sydfranska grottan Chauvet när arkeologer dokumenterade de ristningar och målningar som gjorts på väggar och tak i det knappt halvkilometerlånga grottsystemet. Figurerna tillhör det bildkomplex som är känt framför allt från Frankrike och Spanien och som utfördes av stenålderns jakt- och fångstfolk för mellan femton och trettio-tusen år sedan. Då var dessa områden kalla, öppna, trädfattiga vidder där bl.a. flockdjur som häst, ren, bison och mammut strövade omkring. Just Chauvet skiljer sig från flera andra kända grottor genom att man där, förutom bilder av de ovan nämnda arterna, också hittar sällan avbildade djur som björn, lejon och ugglor. Fotspåren i grottan är också ovanliga arkeologiska lämningar, men inte unika. Fler exempel finns, från grottor som t.ex. Niaux och Ré-

ceau Clastres, också här rör det sig om fotavtryck från barn eller ungdomar.

Fotspår är alldeles särskilt suggestiva lämningar från det förflutna. De är på en gång tydliga och direkta avtryck av en enskild individ från ett speciellt tillfälle, samtidigt som de är allmänmänniska. Därmed får man också lättare att identifiera sig med den människa som tog just det steg vi ser spåret av. Ett fotspår kan hjälpa till att överbrygga det stora och närmast ofattbara tidsdjup som ligger mellan oss och den förhistoriska tid från vilken det kommer. Det förhistoriska fotspåret kan också genom sin ålder och sin anknytning till rörelse ges en symbolisk innebörd, en sinnebild för tidens gång, mänsklighetens vandring på jorden eller generationernas följd efter varandra. Det är alltså en typ av arkeologisk lämning som har starka laddningar, möjligt att tolka i olika riktningar.

Tidningarnas presentationer rymde dock ett problem. Fotspårens storlek hade visat att de härrörde från ett barn. Att de skulle kunna specificeras till en pojke är däremot mer tveksamt. Någonstans på vägen mellan upptäckt och publicering hade barnet blivit en pojke. Att döma av tidningsartiklarna tycktes det dessutom som om denna precisering hade gjorts redan av forskarna.

I de etablerade metoder som används för att göra könsbestämningar inom arkeologin utgår man från själva benmaterialet. En osteologisk könsbedömning kan göras på ben som uppvisar s.k. sekundära könskaraktäristika, eller könsspecifika skillnader mellan kvinnor och män. Dessa skillnader blir dock märkbara först i samband med puberteten vilket gör könsbedömningar av barnskelett osäkra. De iakttagna skillnaderna bearbetas dessutom enligt statistiska metoder, vilket innebär att skillnaderna måste kunna

konstateras utifrån ett större jämförbart material. Därför blir det problematiskt att bedöma ett enstaka fynd. Dessutom är vissa skillnader populationspecifika. Det betyder att ett forndrag som härrör från ben från individer inom en viss grupp och där skulle bedömas som manligt, skulle kunna bedömas som kvinnligt om det kom från en helt annan grupp.

Ytterligare en metod som kan användas på benmaterial är att försöka göra en genetisk könsidentifikation utifrån det DNA som kan finnas i benet. I fyndet från Chauvet handlade det emellertid inte om några osteologiska lämningar, utan om ett par enstaka avtryck av en kroppsdel. Därför blir det svårt att sätta någon tilltro till könsbedömningen av dessa fotspår.

Varför har då fotspåret uppfattats som steget från en pojke? Kanske har grottmålningarna förknippats med jaktmagi, där jakten på ett oproblematiskt sätt tolkats som en manlig verksamhet. Eller kan det vara så att fotspåret genom sin allmänmänskliga karaktär utan reflektion har förts samman med vår tids uppfattning om mannen som människans norm? Hur det än må vara med orsakerna så får det betydelse för vår uppfattning om förhistorien. I det här fallet har barnspåret, tolkat som pojkspår, dessutom medfört att en vuxen man och far plötsligt introduceras i en tidningsartikel, en far som är sysselsatt med den omotivade verksamheten att slipa benrester. Att så skulle ha varit fallet ger den specifika lämningen inte några som helst belägg för. Följden blir att män och manliga aktiviteter blir synliga medan förhistoriens kvinnor osynliggörs. Förhistorien maskuliniseras och bekräftar vårt eget samhälles uppfattningar om mannen som norm.

Eller, uttryckt på ett annat sätt: Den arkeologiska kunskapen visar sig vid ett närmare studium vara ”genus-

präglad” eller ”bekönad”. Detta i sig motiverar att man anlägger ett genusperspektiv på diskussioner kring arkeologi och förhistoriska förhållanden.

Varför genusperspektiv?

Ofta får förhistoriska förhållanden tjäna som argument för att kvinnliga och manliga sfärer och roller alltid har funnits, eller att kvinnliga och manliga verksamheter alltid organiserats på ett visst sätt. Påståenden som ”Redan under stenåldern ...”, eller ”Så har det alltid varit ...” kan lätt användas som argument för oföränderlighet. En sådan bild av förhistorien kan också bidra till statiska uppfattningar om kvinnligt och manligt. Men motsatt argumentation kan också förekomma. Förhistoriska förhållanden framställs då på ett onyanserat sätt som outvecklade och likformiga, som en motbild till vårt eget civiliserade samhälle. I värsta fall får vi en idealbild av ”den ädle vilden”. Också det är en förenkling som motverkar en kritisk syn på vår egen tillvaro och reducerar de människor som levt under generationer före oss till stereotyper.

Arkeologi handlar ytterst om att utifrån människors materiella lämningar göra tolkningar och dra slutsatser om gångna tiders liv. Forskningen baseras på fysiska ting såsom föremål (eller artefakter som de ofta kallas), anläggningar och konstruktioner samt på den påverkade och omformade naturen. Socialantropologiska exempel och historiska förhållanden kan också föras in i diskussionen och därmed bredda argumentationen.

Men lika viktigt är att försöka förstå och värdera den kunskaps- och vetenskapssyn som präglar forskningen, dvs. att förstå det kulturella sammanhang eller den kontext där kunskapen skapas. Forskarens eller samhällets genusideologi finns alltid där som en av flera bakgrunder mot vilken tolkningen rör sig. Och omvänt: genuspräglingen i en viss tolkning påverkar i sin tur de rådande uppfattning-

arna genom att antingen bekräfta eller visa på alternativa genusordningar.

Ett genomfört genusperspektiv inom arkeologin skulle få vittgående konsekvenser för den arkeologiska kunskapen. Det handlar lika mycket om att få en rikare och mer nyanserad uppfattning om människors liv och villkor under förhistorien som att få en förståelse för kunskapens framväxt. Dessutom behöver man diskutera både den sociala och politiska situation där kunskapen produceras samt de olika praktiker och organisationsformer som den arkeologiska forskningen är, eller har varit, en del av.

Arkeologins början

Arkeologin har sin bakgrund i 1600- och 1700-talens och till och med ännu äldre tiders samlande och fornforskning. Men det är från 1800-talets mitt som dagens arkeologi främst brukar räkna sin början. Nationellt, regionalt och lokalt skapades då museer för att visa upp forskningens material och resultat. Genom utgrävningar och annat fältarbete växte det arkeologiska materialet i omfång och efter ytterligare ett halvsekel hade arkeologisk utbildning vid universiteten och en professionell grupp av museipersonal etablerats.

Under dessa formativa år utarbetades flera av ämnets teoretiska och metodiska redskap. Genom att systematiskt jämföra, klassificera och ordna det arkeologiska materialet efter likhet, kvantitet och geografi skapades tolkningar av det förflutna. Dessa tolkningar kretsade ofta kring frågor som berörde företeisers och idéers ålder, ursprung och spridning. Ofta sammanställdes de till synteser inom en kulturhistoriskt berättande ram, en ram som många gånger i sin tur var förankrad i ett evolutionistiskt synsätt. Därvid menade man att mänskliga samhällen hade utvecklats från enkla till komplexa, eller med tidens terminologi, från primitiva till civiliserade. Forskningen kunde också vara inriktad på mer identifierande frågeställningar som fick tjäna som illustrationer till bibelns eller antikens berättelser eller ett speciellt folks eller en nations ursprung. Inom dessa ramar lades riktlinjerna för arkeologi som modern vetenskap.

Kvinnliga föregångare

Ett sätt att närma sig en förståelse av arkeologins genusideologi är att undersöka den genuspolitik som präglade dessa professionaliseringens tidiga år. Deltog kvinnor över

huvud taget i den arkeologiska verksamheten under denna tid? Och i så fall, var inom arbetsorganisationen verkade de? Såg deras arbete ut som de manliga kollegornas? Ställde de andra frågor inom sina forskningsuppdrag och fick det i så fall betydelse för ämnets framtid? Dessa och liknande frågor har under de senaste åren börjat formuleras av genusforskare. Ännu är det för tidigt att ge några säkra svar men gradvis börjar konturerna av en ny bild av förra sekelskiftets formativa år att framträda.

Inom arkeologin idag råder fortfarande många förutfattade meningar om det egna ämnets framväxt. En sådan är att det inte fanns särskilt många kvinnliga arkeologer i ämnets tidigaste skeden. I Bruce Triggers vitt spridda bok *Arkeologins idéhistoria* nämns t.ex. endast en handfull kvinnor. Genom en systematisk undersökning av ämnets tidigaste historia har dock andra forskare kunnat återupptäcka flera kvinnliga arkeologer.

Johanna Mestorf (1829–1909), var verksam vid det arkeologiska museet i Kiel från 1868 och lärde sig svenska under en ungdomsvistelse i Sverige. Vid sidan av sitt museiarbete översatte denna pionjär flera grundläggande skandinaviska arkeologiska skrifter till tyska (det här var en tid då den skandinaviska arkeologin var ledande i Europa). För sina insatser utnämndes hon 1899, vid 70 års ålder, till professor vid Christian-Albrecht -universitetet i Kiel.

En annan kvinnlig pionjär var den brittiska egyptologen Amelia Edwards (1831–1892). Med djup lärdom sammanställde hon i artikel- och bokform samtidens tillgängliga kunskaper om ämnet och utvecklade egyptologin som en vetenskaplig subdisciplin. En av Edwards efterföljare, Margaret Murray (1863–1963) blev den första kvinnan i England som i liten skala kunde bedriva arkeologisk undervisning som ett yrke.

Listan på tidiga kvinnliga arkeologer kan göras mycket längre. Avslutningsvis vill jag bara nämna amerikanskan Harriet Boyd Hawes (1871–1945) som under 1900-talets första år ledde arkeologiska undersökningar i bronsåldersstaden Gournia på Kreta. Det är tacksamt att jämföra hennes undersökningar med de ungefär samtida undersökningarna av sir Arthur Evans (1851–1941). Evans undersökte och restaurerade under en följd av år en palatsanläggning i Knossos på Kreta. Anläggningen (som Evans identifierade som den antika mytologins kung Minos palats) är idag ett av de mest välkända arkeologiska minnesmärkena i Medelhavsområdet. I Evans tolkning av palatset är påverkan från den brittiska herrgårdskulturen märkbar.

Marina Picazo (1998) har kunnat visa att Boyd i sina projekt hade ett uttalat kvinnligt stöd. Arthur Schliemans änka Sophia Engastromenos var t.ex. en av de kvinnor som uppmuntrade henne. Och annat stöd för sina studier i Grekland fick Boyd när hon erhöll *Agnes Hoppins minnesstipendium* som uttryckligen hade instiftats ”to lift the restrictions on women in the study of archaeology”. Boyd involverade dessutom flera kvinnliga forskarspecialister i sitt arbete, däribland en botaniker och flera kvinnliga arkeologer som här fick underlag till sina doktorsarbeten.

När keramiken från Gournia skulle dokumenteras ville Boyd att både en arkeolog och en konstnär skulle medverka. Hon ansåg nämligen att de två specialisternas olika perspektiv skulle kunna uttrycka artefaktens karaktär på ett mer fullödigt sätt. Utifrån dagens synsätt ter sig denna uppfattning mycket intressant och är väl i samklang med vår tids postmoderna idéer. Boyd vannlade sig också om ett gott förhållande till de lokala byborna från vilka hon rekryterade sina fältmedarbetare. Både kvinnor och män rekryterades och till skillnad från många andra samtida arkeolo-

ger som arbetade med den militära kampanjen som förebild förde Boyd, enligt mönster från de gamla grekiska stadsstaterna, kontinuerligt rådgivande diskussioner med sin arbetsstyrka. Det kvinnliga nätverket, den experimenterande hållningen till keramikdokumentationen och inspirationen från den antika världens rådgivande diskussioner kan kanske tolkas som att Boyd som kvinnlig arkeolog delvis hade ett annat förhållningssätt till ämnet än arkeologins män. Boyds inställning till arkeologin fick dock ingen efterföljd och normalvetenskapen utvecklades i andra riktningar.

Man kan fråga sig hur kvinnor som Mestorf, Edwards och Boyd kunde arbeta som arkeologer när den allmänna uppfattningen under denna tid var att över- och medelklassens kvinnor över huvud taget inte skulle arbeta inom intellektuella yrken. Arkeologerna Marie Louise Stig Sørensen och Margarita Díaz-Andreu har diskuterat den frågan och kommit fram till flera förklaringar. Det verkar som om det var något lättare för amerikanska, brittiska och franska kvinnor att bedriva fältarbete utanför sina hemländer. Den koloniala strukturen i dessa länder formade relationerna mellan européer och icke-européer och många kvinnor inom den europeiska medel- och överklassen var vana att resa och vistas utanför Europa. Västerländska kvinnliga arbetsledare kunde dessutom möjligen vara lättare att acceptera i icke-europeiska länder, både för lokalbefolkningen och för västerlänningar.

Denna relativa öppenhet belyses genom ett uttalande av den svenske arkeologen Oscar Montelius (1843–1921) i en intervju i Aftonbladet 1919. I raden av episoder ur sitt arkeologiska liv nämner han hur han år 1905 i Athen träffade ”en ung amerikansk dam, miss Harriet Boyd, vilken var föremål för mycken uppmärksamhet emedan hon på egen hand lett utgrävningen av Gournia. Då jag undrade över

att en ung, späd kvinna mäktat utföra ett så svårt arbete, svarade man mig att hon var – amerikanska. Och då jag uttryckte min förvåning över att hon vågat något sådant i en trakt så osäker som östra Kreta ...” fick Montelius till svar att Harriet Boyd under det grekisk-turkiska kriget i slutet av 1890-talet hade verkat som sjuksköterska vid den grekiska armén. Till följd av detta kunde hon nu röra sig fritt i den grekiska övärlden ... [Kreta tillhörde vid denna tid fortfarande Turkiet, men befolkningen hade just förklarat sig för en anslutning till Grekland, reds.anm.]

Av Montelius kommentar ser vi att uppfattningen om vad som var lämpligt och möjligt för en kvinna var synnerligen kulturellt betingat. Kvinnor kunde dessutom ha nytta av att ha ägnat sig åt sådant som överensstämde med tidens uppfattning om kvinnlighet. Boyd var bara en av flera kvinnliga arkeologer som hade arbetat som sjuksköterska och som skulle komma att få nytta av detta i sitt fältarbete. Även om Harriet Boyd fick sitt eftermäle så är flera av de tidiga kvinnliga arkeologerna i dag nästan helt osynliga. Denna marginalisering har drabbat några av de kvinnor som var gifta med arkeologer och arbetade tillsammans med sina män, både i fält och med materialbearbetning och textproduktion. Hustruns texter kunde t.ex. publiceras under makens namn.

Marginalisering kunde också drabba kvinnorna genom att vissa arkeologiska arbeten, som rapportering i arkiv och magasin, inte riktigt ”räknades” vid en karaktärisering av ämnet. Det kan man bl.a. utläsa ur årsredovisningen för Statens Historiska Museum i Stockholm (SHM) år 1908. I en förteckning över de anställda nämns sju kvinnor och åtta män. Männerna tituleras med sex olika positionsbestämningar, däribland fyra olika preciserade amanuenskategorier. Kvinnorna karaktäriseras däremot mer ospecifi-

cerat, antingen som att de sköter olika uppgifter eller biträder vid skötseln av myntkabinett, tillväxt, bibliotek eller museets antikvarisk topografiska arkiv. Vi talar här om kvinnor som flera av dem också deltog i den arkeologiska debatten. Tre av de museianställda kvinnorna skrev mellan åren 1906 och 1910 sammanlagt sex artiklar i tidskriften *Fornvännen*.

En sådan skillnad i behandling av mäns och kvinnors yrkespositioner vid dessa för ämnets professionalisering så avgörande år fick naturligtvis konsekvenser. Männen arbetsvärld blev en arena för differentiering, med bl.a. åtföljande möjligheter för avancemang och förbättrade löner. Kvinnornas arbetsliv homogeniserades. De kom att bilda en enhetlig grupp utan större karriärmöjligheter. Tendensen att män ägnade sig åt större projekt och att kvinnorna fick ansvaret för den mer triviala hanteringen av fynd i museimagasinen blev med åren alltmer påtaglig. Denna utveckling har den amerikanska arkeologen Joan Geros diskuterat. Hon kallar fenomenet "the Woman-at-Home Ideology".

Tidiga tolkningar: två exempel

Hur kunde då 1800- och det tidiga 1900- talets tolkningar av kvinnligt och manligt under förhistorien se ut? Ett tidigt exempel, som berör tolkningen av kulturella och sociala förhållanden i Sydskandinavien och Nordtyskland under bronsåldern, har uppmärksammats av Tove Hjørungdal. Redan på 1830-talet hade man inom historie- och fornminnesföreningen i Mecklenburg utarbetat ett program för att förfina de antikvariska undersökningsmetoderna. Programmet publicerades i föreningens årsbok, *Mecklenburgisches Jahrbuch*, år 1837. En av de punkter som forskarna skulle ta ställning till var om "fornkristna" gravar

var anlagda över en man eller kvinna. Långa förteckningar gjordes över föremål som ansågs representera kvinnor respektive män och idag kan vi tydligt se hur forskarna tar sin utgångspunkt i den egna tidens uppfattning om kvinnors och mäns uppträdande och verksamheter. Så tolkades exempelvis svärd som manliga artefakter och nålar som kvinnliga. När man så småningom började finna dolkar i kvinnornas gravar, dolkar som ibland till sin form närmade sig korta svärd, blev forskarna tvungna att konfrontera tanken att dolkar kanske hade kunnat finnas också i kvinnogravar. Efter en långvarig diskussion drog man slutsatsen att det visserligen hade funnits ”krigiska kvinnor”, men att dessa hade utgjort en minoritet. ”De flesta kvinnor, också under bronsåldern, fann nog sin lycka inom familjelivet”, skrev t.ex. Johanna Mestorf i ett diskussionsinlägg.

Den bild av kvinnligt och manligt som tidigare arkeologer har framställt behöver dock inte alltid vara en mer osofistikerad reflektion av den egna samtidens uppfattning om tillvaron. Som exempel kan vi ta Oscar Montelius arbeten *Huru länge har kvinnan varit mannens egendom?* (1898) och *Om kvinnofrågan i Sverige* (1906). Montelius gick med dessa artiklar in i den dagsaktuella debatten kring kvinnans medborgerliga ställning som fokuserade framför allt på rösträtten och kvinnans ställning inom äktenskapet. Genom att studera hur äktenskapet, som han ansåg, hade förändrats genom tiderna – från ett äktenskapslöst urtillstånd över stadierna äktenskap genom rov, köp och slutligen till gåva – menade han att utvecklingen skulle leda fram till ett framtida skede där äktenskapet skulle bygga på likställdhetens grund. Och det var först då som kvinnan skulle kunna lämna de sista spåren av att ha varit mannens egendom.

Hos Montelius ser vi tydligt hur frågan om ojämlikhet mellan kvinnor och män tematiseras på ett ”arkeologiskt”

sätt. Så rymmer frågeställningen det djuphistoriska perspektiv som bara arkeologin kan ge. Det faktum att Montelius delar in äktenskapet i olika stadier följer den typologiska metoden att klassificera och ordna fornsaker i en utvecklingskedja som bl.a. han själv satt samman och som under lång skalle utgöra en av de viktigaste vetenskapliga metoderna inom ämnet. Montelius använder t.o.m. identiska formuleringar när han beskriver arbetssättet i äktenskapsartikeln och när han år 1898 vid ett nordiskt naturforskarmöte presenterar samma metod för att organisera arkeologiska artefakter. Hans grundsyn är dessutom förankrad i tidens arkeologiska huvudteori, det evolutionistiska synsättet.

Av Montelius kvinnoartiklar kan vi dra slutsatsen att när kvinnofrågan varit aktuell i sin samtid så har det också ställts frågor kring kvinnor i forntiden. Förhållanden bakåt i tiden har då fått tjäna som argument eller kommentarer i samtidsdebatten. Vi kan se hur forskningen och vetenskapen, i det här fallet arkeologin, utan att anses vara partisk, kunde ta ställning i en aktuell samhällsfråga genom att med Montelius ord försöka ge en ”riktigare bakgrund till kvinnans emancipation”. Genom sin anknytning till vetenskap av det modernaste slag fick argumentationen en särskild tyngd.

En maskulin genusprägling

Än har bara en liten del av arkeologins tidiga historia hunnit studeras ur ett genusperspektiv. Det är för tidigt att ge en tydlig bild av skedet då disciplinen först formerades men vi kan ändå urskilja vissa drag. Det tycks t.ex. som om det ändå rådde en större öppenhet än vad senare forskare trott. Särskilt under 1800-talet och tiden fram till första världskriget. Över huvud taget var det jämförelsevis få männis-

kor som arbetade med arkeologi. Kanske kunde man inte undvara de, trots allt fåtaliga, skickliga och intresserade kvinnor som ville och hade möjlighet att lägga ned tid, arbete och ibland också pengar på att söka kunskap om forntiden.

Stora delar av arkeologin har sitt ursprung i museivärlden. Allt eftersom samlingarna växte behövdes allt fler människor som tog hand om dem. Den organisationsstruktur kring kvinnliga och manliga arbetsuppgifter som skymtar i de ovan redovisade förhållandena vid Statens Historiska Museum i Stockholm kom att etableras i större skala. Många kvinnliga museianställda tillägnade sig en stor kunskap om förhistorien genom sitt dagliga arbete med arkeologiskt källmaterial. Däremot skulle de aldrig, vare sig av omvärlden eller sig själva, definieras som arkeologer.

Fornforskningen utvecklades samtidigt till ett arkeologiskt universitetsämne. Mellan universitet och museer fördes en ständig dialog för att utveckla disciplinens vetenskaplighet – i tidskrifter, på konferenser och så småningom i läroböcker. Det som blev helt avgörande för kvinnors möjlighet att få tillträde till arkeologin var tillgången till universitetsutbildning. Sørensen och Díaz-Andreu som jag refererade ovan har visat på universitetsutbildningens betydelse ur ett europeiskt perspektiv och samma förhållanden kan man se ur ett svenskt. Omkring 1910 tystnar t.ex. de kvinnliga anställda på SHM som tidigare publicerat sig i *Fornvännen*. Det ska dröja till 1917 innan en kvinnlig artikelförfattare återkommer. Då skriver Hanna Rydh (1891–1964) som vid denna tid deltar i den högre utbildningen i arkeologi. 1919 disputerar hon i arkeologi som den första kvinnan i Sverige.

Allt detta sker parallellt med att en vetenskaplig självbild som växer fram maskuliniseras. I olika metaforer som

beskriver ämnet och forskaren syns detta tydligt. Ta t.ex. det förord som hyllar Gabriel Gustafson (1853–1915) som år 1904 grävde ut den norska vikingagraven Osebergskeppet. Här beskrivs hur fyndet, obearbetat och ogenomtänkt, står och lockar, dock utan att på sikt ge oss någon hållbar kunskap. Enbart tack vare den omutligt tålmodige vetenskapsmannen – han som står ”rustad” med skarp intelligens, mognad och djup respekt för vetenskapen och inte lämnar något ifrån sig som inte är fullständigt genomarbetat – kan fyndet ”erövrats skans för skans”.

Det är alltså med hjälp av militära metaforer som det vetenskapliga arbetet beskrivs och med tidens goda manliga egenskaper som omutlighet, nit och höga krav på sig själv som vetenskapsmannen beskrivs. Vetenskapens manlighet bekräftas och forskningsuppgiften får starka drag av kontroll. Det arkeologiska fältarbetet följer många gånger den militära expeditionens organisationsstruktur. Termer som ”expedition”, ”kampanj” och ”fältläger” används såväl inom arkeologin som av det sena 1800-talets militära värld. Allt eftersom den arkeologiska verksamheten formeras och positioneras får den en maskulin prägel.

Den etablerade arkeologin

Under det tidiga 1900-talet inriktades den arkeologiska forskningen allt mer på nationella och regionala kulturhistoriskt berättande tolkningar av det förflutna. Man söker svar på frågor som: När uppträder de första inbyggarna? Varifrån kommer vissa kulturinfluenser och hur har människor levt? Även geografiska – territoriella frågor ses som viktiga.

Ofta försöker man identifiera olika folkslag eller historiskt kända folkgrupper i ett specifikt arkeologiskt material. Montelius emancipatoriska kvinnoartiklar kommer alltmer att framstå som ett undantag som inte får några efterföljare. Samtidigt men långsamt ökar tillströmningen av kvinnor till disciplinen och i de flesta europeiska länder kan man hitta åtminstone några kvinnliga arkeologer under det första halvan av 1900-talet.

Betydde det då något för synen på förhistorien att kvinnorna blev delaktiga i kunskapsproduktionen? Valde de t.ex. andra forskningsfält än sina manliga kollegor? Ställde de andra frågor till det arkeologiska materialet?

Studiet av dessa frågor har just påbörjats och framtida forskning kommer troligen att kunna bredda och nyansera bilden. Det man ser i dag är att det rådde stora variationer, både inom Europa och i USA. Ett flertal omfattande utgrävningsprojekt genomfördes av brittiska forskare som Gertrude Caton-Thompson (1888–1985) bl.a. i det monumentala ruinområdet Great Zimbabwe i nuvarande Zimbabwe. Hon kunde 1929 visa att dessa ruiner var lämningar av en inhemsk afrikansk kultur, daterad till 700–800-talen e.Kr. och inte, som många européer tidigare hade ansett, spår av tidiga europeiska kolonisatörer.

En annan brittisk arkeolog hette Kathleen Kenyon (1906–1978) och hon ledde flera arkeologiska undersökningar. Mellan 1952 och 1958 genomförde hon bl.a. utgrävningar i den bibliska staden Jeriko och konstaterade då ett tidigt bosättningskedde som kunde knytas till den äldsta övergången till jordbruk. Både Caton-Thompson och Kenyon tycks följa samma inriktning som de manliga kollegorna vad gäller sitt förhållningssätt till forskningen.

I Norden kan vi se hur flera kvinnliga forskare valde att specialisera sig på sådant som av tradition ansågs ligga inom kvinnors intresseområde. Agnes Geijer (1898–1989) i Sverige och Margrethe Hald (1897–1982) i Danmark intresserade sig t.ex. för textilframställning och dräktskick. Andra valde att vidareutveckla sin forskning enligt det traditionella mönstret och två kvinnor – Ella Kivikoski (1901–1990) i Helsingfors och Greta Arwidsson (1906–1998) i Stockholm – blev också professorer.

De flesta kvinnliga arkeologer tycks över huvud taget inte ha upplevt det som problematiskt att ta del av och vidareutveckla själva ämnesinnehållet enligt den traditionella vetenskapssynen. Däremot har det ibland upplevts som svårt för dem att hävda sig inom professionens organisationsstruktur vad gäller tjänster och befordran.

I Sverige hade fem kvinnor fått professorstitel fram till professorsreformen vid slutet av 1990-talet vilket är fler än i många andra länder. De svenska siffrorna ska samtidigt jämföras med de ca tjugo män som fram till professorsreformen hade blivit professorer i arkeologi. I Norge fanns endast en kvinnlig professor före den norska reformen på 1980-talet. I Danmark fanns inga kvinnliga professorer alls.

När det gäller att anlägga ett kvinnligt perspektiv på ämnets innehåll utgör svenskan Hanna Rydh ett undan-

tag. I sin strikt ämnesmässiga verksamhet följde också hon i stort sett den traditionella normen – även om det också går att se vissa skillnader mellan Rydh och hennes manliga kollegor, inte minst vad gäller för hennes tolkningar och presentationer av barn. I en mängd populärvetenskapliga skrifter, en del av dem uttryckligen riktade till kvinnor eller barn, skrev hon om både kvinnors och barns situation i förhistorien. Bland dessa arbeten kan nämnas *Kvinnan i Nordens forntid* från 1926. I Rydhs ”kvinnoartiklar” finns en genomgående tendens. Hon betonar de nordiska kvinnornas självständiga ställning, samtidigt som hon knyter dem till en hem- och familjesfär. Precis som hos Montelius går det att positionera Rydhs idéer i samtidens kvinnodebatt i vilken hon själv också var djupt engagerad. Rydh var under flera år ordförande i *Fredrika Bremerförbundet* och mellan 1946 och 1952 var hon ordförande i *The International Alliance of Women*.

Sammanfattningsvis kan man se att det under 1900-talets första hälft visserligen fanns kvinnor som var verkamma inom arkeologin men att de var avsevärt färre än arkeologins män. Presentationer och tolkningar av förhistoriens kvinnor gjordes också, även om de var mycket få. Över huvud taget tycks artefakter, spridningsbilder och namn på kulturgrupper i tolkningarna vara betydligt mer närvarande än människor. De kvinnopresentationer som trots allt gjordes kunde dessutom ofta säga mer om människosyn, tidsanda och könsideologi under den tid då tolkningen etablerades, än om relationen mellan kvinnor och män under förhistorisk tid.

Kvinnoforskningens andra våg

Vi har tidigare sett att när kvinnofrågor aktualiseras i sin samtid så väcks också ett intresse för att studera kvinno-

relaterade frågor i förhistorien. Under slutet av 1960-talet blir denna tendens åter tydlig. Civil Rights-rörelsen i USA och andra radikalt påverkade rörelser i Europa ökar nu åter intresset för kvinnofrågor. Vid denna period identifierades kvinnor som en av flera marginaliserade grupper och man kan se att kvinnoperspektivet inom arkeologin i stort sett följer samma väg som inom flera andra ämnesområden t.ex. inom antropologi, historia och litteraturvetenskap. Inom arkeologin sker det bara något senare och i mindre omfattning.

Inom flera humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen växte insikten att kvinnor marginaliseras både vad gäller yrkesutövning och som speciellt forskningstema. För forskarna inom de historisk-antropologiska vetenskaperna, dit arkeologin kan räknas, blev det därför viktigt att finna och lyfta fram kvinnogestalter och kvinnliga verksamheter för att på så sätt fylla ut luckor i historieskrivningen. Inriktningen kom att kallas empirisk feminism.

Tanken var att variabeln ”kvinna” skulle identifieras och ges en rättmätig plats inom den traditionella kunskapsmassan. Med ett tillräckligt noggrant genomfört arbete skulle en mer jämställd och rättvisande förhistoria kunna presenteras. Den empiriska feminismen resulterade i en additiv kunskap, som naturligtvis i sig var mycket viktig. Däremot förändrade den inte på något mer djupgående sätt synen på kvinnligt och manligt.

Om analyserna dessutom genomfördes med en begreppsapparat som bottnade i androcentriska (manscentrerade) värderingar om mannen som norm så kunde de istället bidra till att fördomar om relationer mellan kvinnor och män konserverades. Just inom arkeologin var det vanligt att man utgick från olika dualistiska begrepp som natur och kultur, privat och allmänt eller produktion och reproduktion. För

alla dessa begreppspar går det att spåra ett ursprung i patriarkala värderingar vilket bland annat innebar att de redan från början innehöll förutfattade meningar om relationer mellan kvinnligt och manligt. Den jämställdhet som man eftersträvade riskerade med andra ord att bli en jämställdhet på manliga villkor.

Som reaktion på 1960-talets empiriska feminism uppträdde under 1970-talet en forskningsinriktning som hävdade det värdefulla i att specifikt kvinnliga erfarenheter skulle tas till vara i historieskrivningen. Endast ett ”kvinnligt” perspektiv skulle kunna leda fram till en verklig kvalitativ förändring och berika kunskapen om förhistorien. Under detta decennium utgick forskarna ofta från en allmängiltig uppfattning om en grundläggande, essentiell kvinnlighet och generella föreställningar om vad som format kvinnors liv och verksamheter. Vi kan tala om en gynocentrisk feminism eller särartsfeminism.

Inom arkeologin dominerade den s.k. processuella forskningsinriktningen under den här perioden (sent 1960-tal, 1970-tal och delar av 1980-talet). Den innebar bland annat att arkeologerna sökte efter generella lagar för den mänskliga samhällsutvecklingen och fokuserade på det allmängiltiga i mänskligt liv. Nu vilade argumentationen ofta på generaliseringar som baserades på tvärkulturella, antropologiska studier. Samma vetenskapliga metodik kunde användas vid feministiska arkeologiska studier. Diskussionerna blev allmängiltiga men riskerade samtidigt att leda till statiska resonemang som dolde att kulturella skillnader existerat.

I takt med att kunskapsmassan blev större, vilket i sin tur ledde till en allt rikare och mer varierad empiri, riktade kvinnoforskare med tiden kritik också mot delar av den gynocentriska feminismen. Man menade att det kunde

vara svårt att identifiera en gemensam kvinnlighet. Faktorer som ras, klass, etnisk eller religiös tillhörighet kunde också upplevas som mer betydelsefulla än könstillhörighet för att forma livsvillkor, erfarenheter och positioner inom olika hierarkiska strukturer. Skillnader mellan kvinnor och män var visserligen viktiga forskningsteman men det var också skillnader och variationer mellan olika grupper av kvinnor. Relationen mellan kvinnor och män och mellan kvinnor och kvinnor betonades allt mer. Ur dessa diskussioner växer genusperspektivet fram.

Genus som analytiskt begrepp: en kort beskrivning

Könstillhörigheten, med sitt upprätthållande och sina uttrycksformer, är en mångfasetterad företeelse. Ju mer "genus" på senare år har kommit att användas som analytiskt begrepp och fyllts med nytt innehåll, desto oftare finner genusforskarna att begreppet både har sin styrka men också rymmer vissa svagheter. Som alla analytiska begrepp har även genusbegreppet sin historiska förankring – sin bärkraft, riktning och förklaringsförmåga. Allt eftersom det används prövas också möjligheterna att frambringa ny förståelse och nya insikter. Om hittills oprövade kombinationer av frågeställningar och analysvägar får mötas inom ramen för en genusanalys kan förhoppningsvis ännu inte uppmärksammade delar i en samhällsdynamik bli tydliggjorda. Detta gäller för genusbegreppet rent allmänt och specifikt inom arkeologin.

Gender, genus eller kön

Genus, eller gender på engelska, är en term som ursprungligen används som språklig indelningskategori för maskulinum, femininum och i många språk även för en eller flera neutrala kategorier. Genus kan också betyda släkte t.ex. inom biologin.

Inom forskningen introducerades termen för drygt tjugo år sedan för att markera de sociala, kulturella, ideologiska och politiska dimensionerna av begreppet kön. Hittills hade man använt sex i engelska och kön i svenska diskussioner. Dessa termer upplevdes emellertid ofta som oklara eftersom sex/kön också rymmer starka biologiska dimensioner.

Idag brukar genus ofta förstås som de sociala och kulturella tolkningarna av biologiska olikheter mellan kvinnor

och män. Detta synsätt baserar sig i sin tur på den ”tvåkönsmodell” som är en grundläggande tankefigur i vårt moderna västerländska samhälle. Som den amerikanska historikern Thomas Laqueur har visat ersatte tvåkönsmodellen under sent 1700-tal och under 1800-talet ett äldre synsätt, det han kallar enkönsmodellen. Från antiken och framåt ansåg man, i Aristoteles efterföljd, att det bara fanns ett kön, det manliga. Hos kvinnorna var de manliga kroppsliga egenskaperna visserligen närvarande men ofullständigt utvecklade och dessutom kroppsligen organiserade på ett annorlunda sätt än hos män. De skilda karaktärsdrag, värdeuppfattningar och levnadsvillkor som skulle gälla för kvinnor respektive män berodde ytterst på en olikartad, av Gud, bestämd ordning och inte på en olikartad biologi.

När tvåkönsmodellen vinner insteg i samband med upplysningen överförs föreställningarna om kvinnliga och manliga egenskaper och karaktärsdrag till den biologiska könstillhörigheten som sådan. Allt eftersom tvåkönsmodellen blir den förhärskande tankefiguren genomsyras den av ett medicinskt/biologiskt innehåll som även det omfattar en mängd olika egenskaper och karaktäristika och som alls inte anses direkt knutna till den fysiska reproduktionen. Det kvinnliga respektive manliga könet ses som varandras motpoler i nästan allt. Genom att egenskaper knyts till det biologiska könet får dessa en ny slags beständighet. Kvinnans och mannens natur är en gång för alla given. Egenskaperna har dessutom ofta motsatta positioner i en värdehierarki där de kvinnliga egenskaperna i allmänhet representerar det lägre värdet, de manliga det högre. Resultatet av detta synsätt blir en ojämlikhet, som är baserad på kön. Med hjälp av denna s.k. biologiska essentialism ges ojämlikheten en karaktär av naturgiven oföränderlighet.

Mot bakgrund av detta djupt rotade särartstänkande är det inte konstigt att genusforskningen haft ett behov av att arbeta fram nya analytiska redskap för att uppmärksamma och bearbeta de sociala och kulturella dimensionerna inom könsbegreppet. Med genusbegreppet har man kunnat argumentera mot den determinism som så lätt kan knytas till den genomsyrande tvåkönsmodellen.

Men genusbegreppet rymmer som sagt samtidigt både styrka och svagheter. En av svaghetera är att det riskerar att bli dualistiskt begränsande, dvs. val kan bara göras mellan två kategorier. Eftersom arkeologin studerar många olika slags kulturyttringar måste man också vara beredd på att finna även andra genusordningar än dem vi erkänner i vårt västerländska samhälle. Här behöver arkeologin förfinna sina teoretiska och metodologiska analysredskap.

Ett annat problem rör det biologiska könsbegreppets karaktär. Många uppfattar det biologiska könet som något grundläggande och stabilt och den sociala aspekten som underordnad den biologiska. Andra menar att också biologin är ett resultat av samhälleliga överenskommelser, förhandlingar och omförhandlingar. Den upplevda biologin, eller snarare kroppsligheten, medvetandegörs alltid i kulturella termer. En "ren" biologi förblir en omöjlighet.

Inom arkeologin identifierar man oftast förhistoriens kvinnor och män med hjälp av osteologiska analyser. Det är det alltså den biologiska könstillhörigheten man söker. Här finns alltid en risk att forskaren tror sig diskutera genus medan han eller hon kanske i själva verket diskuterar biologiska, könsbaserade förhållanden. Även valet av terminologi kan innebära problem. I de nordiska språken används ordet kön, trots dess biologiska dimensioner, också för att beskriva sociala förhållanden. Man preciserar med hjälp av tillägg, såsom könsroller och könsideologi.

Könets sociala dimensioner blir betydligt lättare att tydliggöra med ett mer preciserat språkbruk. Språket öppnar nya vägar för tanken och med en alldeles egen terminologi kan det vara lättare att upptäcka analysområden som tidigare inte kunnat ses och formuleras. I den engelska och amerikanska debatten används alltid begreppet *gender* i dessa diskussioner. Att det valet fortfarande inte är helt självklart i Skandinavien visas av att genusforskningen inom den norska arkeologin genomgående använder termen *kjønn*. Norska forskare använder sig samtidigt med framgång av, och utvecklar också, de teorier som vuxit fram inom genusforskningen. Som exempel kan nämnas att norsk genusforskning tidigt utvecklade diskussioner kring barn och barndom inom arkeologi.

Genus som förändringsbar och förhandlingsbar process

Vad man än anser om relationen mellan biologi och social konstruktion så kan nog de flesta ansluta sig till tanken att sociala könskategorier alltid är förankrade i ett specifikt historiskt sammanhang. Genus som kulturell konstruktion är, som Joan Gero och Margaret Conkey säger, "situerat" eller inplacerat i sin specifika historiska och kulturella situation.

Genus skapas och återskapas ständigt. Processen är fortlöpande och olika delar påverkar och påverkas ständigt av varandra. För att kunna upprätthålla en viss konstruktion av kvinnligt eller manligt krävs det därför att den aktuella positionen kontinuerligt hävdas. En sådan positionsmarkering kan ses som en slags förhandling, eller *negotiation* som är det vedertagna begreppet i engelskspråkig litteratur. Genom att aktivt markera vad som är giltigt för kvinnor respektive män (och för övrigt också vad som är ge-

mensamt) ringar man in och bekräftar sådant som utgör kvinnligt respektive manligt genus. Men förhandlingarna eller överenskommelserna kan också syfta till att förändra en viss position. Uppfattningar förstärks, tänjs, flyttas eller överskrids för att förklara om man upphör att hävda dem.

När arkeologer studerar genus är det ofta av intresse att förstå i vilka slags situationer som förhandlingar och positionsrörelser kan ha varit särskilt vanliga eller tydliga. Det bör ofta ha gällt för så kallade övergångsritualer, sådana handlingar som har genomförts när en individ lämnar ett visst skede i sitt liv för att gå över till ett annat. Så vanligt arkeologiskt material som gravar ses som lämningar efter sådana händelser. Utgångspunkten är då att inte bara identitet och position hos den individ som primärt berörs av ritualen påverkas. Också personer med specifika relationer till "primärpersonen" (i detta exempel den avlidne) kan inta nya positioner eller upprätta nya relationer. Överenskommelser om kvinnligt och manligt kan vara en av flera företeelser som här omprövas.

Genus som synlig handling

Som vi försökt beskriva ovan är det alltså genom mänskliga handlingar som överenskommelser om genus kommer till uttryck. Mycket av det som människor företar sig är dock av immateriell eller flyktig karaktär, såsom tal, sång eller olika rörelser, vilket skapar särskilda problem inom arkeologin eftersom de försvinner. En av arkeologins uppgifter är samtidigt att försöka förstå vilka konkreta materiella former som kan förknippas med vissa handlingar. Det kan röra sig om en plats eller fysiska objekt som byggnader eller artefakter eller om andra materiella substanser som t.ex. sot och kol. Här utgår arkeologen från att artefakter eller

rumsliga strukturer ingått i en betydelseskapande process när de vitaliserats av människor genom handlingar. Handlingarna måste helt enkelt utföras av människor på ett socialt och kulturellt förståeligt sätt. Därvid uppfattas de av andra människor som tolkar handlingarna enligt sociokulturella koder. I själva handlings- och tolkningssituationen prövas artefakternas betydelsebärande kvaliteter. ”Koden” aktiveras.

Under 1990-talet blev det inom genusforskningen allt vanligare att uppfatta handlingen (med alla dess önskemål, syften, motsägelsefyllda eller spänningsskapande fält) som en iscensättning av en viss aktuell kod. På engelska kallar man detta för performance. Eller med antropologen Henrietta Moores ord: “We all live our lives through actions performed in structured time and space”. Denna betoning av handlingens konkreta dimension – och det faktum att den alltid är avsedd att tolkas – kom att bli väsentligt för arkeologer som fokuserar på det materiella.

Mest namnkunnig inom denna performativa inriktning är Judith Butler. Hon hävdar att genuskonstruktionen endast kan existera i kraft av en iscensatt handling. I denna iscensättning är den yttre formen särskilt viktig, hur man klär och pryder sig samt utformar gester och annat kroppsspråk. Med Butlers synsätt blir ”det performativa” (eller utförandet) mer av en yta som skapar genus än den aktiva handling som Moore anför. Också Butlers teorier har varit utgångspunkt för arkeologiska analyser av genus där artefakter som exempelvis pärlor, arm- eller örringar spelat en bärande roll.

Genus som uttrycksform

Genustillhörighet kan manifesteras på en mängd olika sätt. Just materiella ting är särskilt väl ägnade att uttrycka ge-

nus genom sin förmåga att vara betydelsebärande och tolkningsbara. Ett föremål som ingår i t.ex. ett kvinnligt sammanhang eller en kontext kan ges en kvinnlig ”laddning” och bli betydelsebärande i feminin riktning. Men i en ny kontext kan föremålet ges nya innebörder. Arkeologerna brukar också betona att ting, ungefär som ord, har ett visst meningsöverskott, en ”betydelsebredd” eller polysemi. Det materiella är alltid latent tve- eller mångtydigt.

Men det materiella har ytterligare en egenskap som är viktig i arkeologiska diskussioner. Genom sin relativt goda beständighet kan det fungera som minneshjälp och traditionsöverförare. Ett ”gammalt” föremål i ett visst sammanhang rymmer ofta en extra dimension som kan tillföra situationen något väsentligt. Det materiella lagrar helt enkelt en mängd tilläggsbetydelser.

Genus som relationell konstruktion

En annan grundläggande tanke är genuskonstruktionernas relationella karaktär. En företeelse som ”kvinnlighet” är alltid relaterad till något annat, såsom ”manlighet”. Genom att identifiera dessa olikheter hos en kategori skapas också, indirekt, en självbild. Motparten blir identifierad som ”det andra”. Ofta polariseras dessa båda motsatser i en hierarki, med en åtföljande ojämlig värdering. Samtidigt kan man också finna motsatser som anses komplettera varandra.

Detta polariserande synsätt är särskilt vanligt i den västerländska förståelsen av kvinnligt och manligt. Här finner vi också många exempel på ojämliga könsmaktpositioner. Men även företeelser som vi uppfattar som motsatspar är resultat av kulturella överenskommelser och val. (Exempelvis behöver motsatsen till svart inte nödvändigtvis vara vitt utan kan lika gärna utgöras av något annat av allt det som kategoriseras som ”icke-svart”.) För att betona att även de

olika företeelser som vi kontrasterar mot varandra är resultatet av ett val talar många av dagens genusforskare hellre om olikheter eller skillnader än om motsatser. Och även för arkeologer – som försöker förstå och förklara mänsklighetens oändligt många kulturyttringar – är det viktigt att försöka frigöra sig från de motsatspar som definierats av den egna kulturen.

Alternativa perspektiv

För att förstå hur genuskonstruktioner kan skapas och upprätthållas är det väsentligt hur man karaktäriserar kulturbegreppet. Tidigare definierades gärna kultur som en uppsättning grundläggande uppfattningar och vanor som delas av alla inom ett samhälle. Nyare forskning, t.ex. inom kulturantropologin, har istället betonat mångfalden av samhällseliga röster, röster som ibland kan vara motstridiga, omtvistade eller sammansatta. I de fall det funnits motsättningar och där dominerande grupper haft tolkningsföreträde, kan de dominerande grupperna ha förnekat differentieringen. Man har då istället angivit normativa förhållanden vilket kan ha medfört att andra förhållanden som inte passat in har gömts.

Inom arkeologisk genusforskning har sådana frågor diskuterats av Jimmy Strassberg i hans doktorsavhandling *Shamanic Shadows*. Han har studerat variationer i sydskanandinaviska gravläggningar under en så lång tidsperiod som tretusen år, från jägarstenålder till tidig bondestenålder. Han menar att där – utöver det som vi identifierar som kvinnor och män, eller normativa genus – också har funnits varierande former av icke-normativt genus, kanske motsvarande det vi i vårt samhälle kallar för "queer" (en diskussion om den heterosexuella normen). Strassberg urskiljer en lång tradition av icke-normativa genusytringar, framför allt knutna till schamanistiska (religiösa och ockulta) föreställningar. Det är bland annat denna nya uppfattning av kulturbegreppet som öppnar möjligheten till studier av det här slaget.

Genusperspektivets förhållande till feminism

Det arkeologiska genusperspektivet knyter an till framför allt två angränsande forskningsinriktningar, den feministiska och den postprocessuella inriktningen. Den första som här ska diskuteras är den feministiska.

Den feministiska forskningen är nära knuten till politiska kvinno- eller feministiska rörelser. Den är också förankrad i olika teorier om makt. Den uttalade ambitionen med forskningen är att komma ifrån kvinnors underordning i samhället. Därvid tänker man sig också att föreställningen om mannen som norm i samhällslivet ska upphöra. Andra delar av den feministiska teorin berör kunskapen som sådan. Feministiska forskare hävdar att det som kallas normalvetenskap, med rötter i en objektiv vetenskapssyn, i själva verket företräder en androcentrisk (manscentrerad) kunskapsuppfattning. Feminismen har således både politisk-ideologiska och teoretiska utgångspunkter.

Forskning som anlägger ett genusperspektiv behöver inte nödvändigtvis ha några politiska anknytningar. Inte heller behöver den referera till frågor som berör kvinnors underordning. Det finns feministiska forskare som menar att ett feministiskt perspektiv lätt hamnar i bakgrunden eller t.o.m. kan försvinna med ett genusperspektiv, som ju inte alltid fokuserar på makt. Genom att genusperspektivet också betonar den relationella aspekten så är det inte alltid som analyserna fokuserar på kvinnor. De kan riktas mot män eller andra grupper (t.ex. homosexuella).

Risken finns, menar vissa feministiska forskare, att kvinnor marginaliseras. De forskare som försvarar en bred syn på genusforskningen menar tvärtom att en diskussion om män och maskulinitet visar att också manligt genus är en social och kulturell konstruktion, som därmed är möjlig

att förändra. Dessutom ligger det i feminismens intresse att understödja också andra marginaliserade grupper.

Många forskare hävdar trots allt att ett genusperspektiv utan några problem kan integreras i feministiska strategier. Margaret Conkey tillhör dem som menar att de båda inriktningarna berikar varandra. Den arkeologiska genusforskningen kan t.ex. dra nytta av feminismens teorier kring kunskapsproduktion bl.a. när det gäller hur man som forskare ska förhålla sig till det arkeologiska fältmaterialet.

Eftersom en arkeologisk undersökning med nödvändighet förstör källmaterialets själva ursprungskontext så är det sätt på vilket själva dokumentationen genomförs ofta helt avgörande för en tolkning. Studier av arkeologiskt fältarbete har här kunnat visa skillnader vad gäller kvinnors och mäns inflytande, strategier och val vid själva dokumentationsprocessen. Joan Gero har studerat en utgrävning där hon kartlade de kvinnliga och manliga deltagarnas sätt att dokumentera sina iakttagelser. Hon kunde bland annat visa att kvinnorna i allmänhet, när det handlade om att dokumentera färgskiftningar, hellre markerade övergången mellan olika färg- eller jordpartier med streckade linjer, eller på andra sätt markerade en gradvis färgförändring. De manliga deltagarna gjorde oftare tydliga heldragna linjer vid motsvarande partier. Dessa skillnader påverkar givetvis dokumentets karaktär eftersom man i det ena fallet markerar glidande övergångar och i det andra distinkta avgränsningar. Geros slutsats var att vi här såg exempel på genuspecifika skillnader som bottenar i hur kvinnor och män i vårt västerländska samhälle fattar beslut och gör val.

Studier av genus och därmed olika relationella frågor, skulle kunna berika feminismen genom att ge nya bidrag till den feministiska empirin. Just arkeologin, med sin tidsdimension, skulle kunna ge ett djuphistoriskt perspektiv

på olika maktdiskussioner eller andra teorier om kvinnliga respektive manliga levnadsförhållanden. Andra genusforskare menar att skillnaderna mellan den feministiska forskningen och genusforskningen är av mindre betydelse och att gränserna mellan dem bör ses som flytande. Eftersom båda inriktningarna problematiserar kvinnligt och manligt bör de ses som grenar på samma träd.

Genusforskningens anknytning till postprocessuell arkeologi

Utöver feminismen knyter genusforskningen också an till den så kallade postprocessuella arkeologin. Denna inriktning etablerades ungefär samtidigt med genusarkeologin och inom den europeiska nittiotalsarkeologin har den fått en betydande plats.

Den postprocessuella arkeologin var en reaktion på den mycket starka positivistiska kunskapsteoretiska inriktning som var förhärskande inom arkeologin i framför allt USA under 1960- och 1970-talen. Positivismen hävdade bland annat att all forskning måste bygga på konkreta observationer och att man måste sträva efter att uppnå objektiva fakta. Denna inriktning, som kom att kallas New Archaeology eller processuell arkeologi (som dock i moderniserad form fortfarande har en stark ställning både i USA och på andra håll) ville också närma den arkeologiska forskningen till naturvetenskapen.

En central uppgift blev att studera de mänskliga samhällsformernas utveckling, från enkla stamsamhällen till komplexa stads- och statsbildningar. Det man framför allt sökte efter var generella, lagbundna utvecklingsprocesser. Forskarna arbetade efter en strikt hypotestestande metodik. Samhällens förändringsprocesser förklarades med hjälp av systemteoretiska modeller. Därvid tänkte man sig

att själva förändringen hade orsakats av en obalans i samhällssystemet, kanske beroende på ändrade yttre omständigheter (som t.ex. en klimatförändring). När samhällssystemet anpassades till dessa nya omständigheter kunde det så småningom åter komma i balans, men nu i en annan och mer komplex form. Den processuella arkeologin lyfte fram storskaliga förändringar och kunde påvisa likartade levnadssätt hos människor som levt under olika tider men i en liknande miljö.

Efter hand kom dock en del forskare att uppfatta den processuella bilden som förenklad eftersom den bara kunde ge svar på en begränsad repertoar av frågor. Inspirerad av olika filosofiska inriktningar – strukturalism, diskussioner om läsare och text eller maktdiskussioner med utgångspunkt i Foucault m.fl. – växte en postmodernt inspirerad strömning fram inom arkeologin. Inom denna strömning som fick den samlade beteckningen arkeologisk postprocessualism fanns flera gemensamma nämnare. En sådan gemensam nämnare var att forskaren skulle förhålla sig betydligt mer öppen till olika möjliga tolkningar av ett visst material, till skillnad från den processuella arkeologin som betonade mer entydiga hypotestestande förklaringar. Dels skulle man betona det sammanhang – den kontext – i vilket materialet befann sig och också själv bidra till att forma. Dels underströk man att ett visst arkeologiskt material utöver sin rena funktion kan ha en mängd symboliska betydelser som grupptillhörighet, ålder, status och liknande.

Den postprocessuella arkeologins stora intresse för kontexten och det materiella som betydelsebärande gjorde att den kom att ligga nära genusforskningen i flera avseenden. Intresset för kontext ligger t.ex. väl i samklang med uppfattningen om genus som en historiskt förankrad konstruktion. Och utifrån maktdiskussioner och relationella synsätt

kring ”den andre” formades även ett intresse för variationer och pluralism.

Den kanadensiska vetenskapsfilosofen Alison Wylie har särskilt studerat arkeologins kunskapsbildning. Hon menar att den processuella forskningsinriktningens starka dominans förklarar varför arkeologins genusperspektiv (jämfört med andra discipliner) kom att etablera sig så långsamt. Genom att fokusera på lagbundna utvecklingsmönster doldes variationerna. Ekosystemmodellerna dölde också spänningar och motsättningar. De frågor som en genusmedveten eller feministinspirerad arkeologi ställde var helt enkelt inte möjliga att besvara inom New Archaeologys teoretiska och metodologiska ramverk.

Kanske kan det tyckas märkligt att den arkeologiska genusforskningen är så nära förbunden både med feminism och postprocessualism. Det finns arkeologer som anser att genusforskningen i själva verket är en del av den postprocessuella arkeologin. Men dessa förbindelselänkar säger också något om genusarkeologins bredd. Naturligtvis finns det skillnader mellan inriktningarna. Den norska arkeologen Ericka Engelstad har till exempel kunnat visa att delar av den postprocessuella arkeologin bär starka androcentriska drag. Är man bara medvetenhet om de sammanhang i vilka inriktningarna har vuxit fram så går det att hitta både likheter och skillnader i argumentationen. Då blir det också lättare att ta ställning till de presenterade resultaten.

Arkeologisk genusforskning: några exempel

Det skiljer ungefär 130 år mellan bilden på ”en stenåldersfamilj” och vår tid. Bilden (**Fig. 1**) på nästa sida trycktes i Louis Figuiers bok *L'Homme Primitif* år 1870 och här ger författaren utifrån tidens forskning en samlad bild av hur man uppfattade livet under stenåldern.

Fig. 1

På klassiskt manér är motivet uppbyggt utifrån triangelns grundform och centrum i bilden utgörs av triangelns övre vinkel. Dit leds också betraktarens blick delvis för att bildens ljusaste partier finns där. I bildens mitt ser vi en man som står och blickar ut över ett landskap. Ena armen hål-

ler han utsträckt över en sittande kvinna med ett litet barn i knäet. Vid de vuxnas fötter sitter två lite större barn, en flicka som syr och en pojke som betraktar henne.

I den här bilden uttrycks många föreställningar såväl om kvinnligt och manligt, som om barn och vuxna och relationerna dem emellan. Mannens kroppshållning och spanande blick får honom att framstå som säker, beskyddande och fokuserad på det omgivande landskapet. Yxan som är fäst vid kläderna för tankarna till teknologi och arbete, kanske jakt. Kvinnan å sin sida framställs som mor. När hon tittar på barnet utestänger hon dessutom den omgivande världen. Flickan som syr socialiseras även hon in i den kvinnliga rollen.

På ett symboliskt plan gestaltar den här bilden olika nivåer i en hierarki. Vår tolkning styrs av triangelformen, som uttrycker den hierarkiska pyramidens breda bas och smala topp. Mannen och fadern reser sig över de övriga i gruppen, medan modern sitter mitt i gruppen och barnen vid föräldrarnas fötter. På ett subtilt sätt förs här 1800-talets uppfattning om familjen och dess relationer in i stenåldersmiljön.

Uppfattningar av det här slaget var fast förankrade i stenåldersforskningen. Föreställningar om stenåldersfamiljen som kärnfamilj och om jaktens centrala plats var t.ex. mycket vanlig. Särskilt betonade man jakten som manlig verksamhet, i diskussioner kring det tidigaste människoblivandet sågs männens jakt och det samarbete som förknippades med den som drivande för människans sociala utveckling. Sådana föreställningar förblev djupt rotade i arkeologin under 1900-talets första hälft. Artefakter som hittades vid arkeologiska utgrävningar tolkades som jaktredskap och skåror på djurben ansågs vara skärmärken efter styckning.

Dessa åsikter fick sitt tydliga uttryck vid ett symposium med den mycket talande rubriken ”*Man the Hunter*” i USA 1966. Men på samma möte presenterades också andra studier, särskilt fältstudier från nu levande jägare och samlare. Och här kunde man tydligt konstatera att samlade var väl så viktigt som jakt. Insamlade växter, frukter, grönsaker och nötter ingick ofta i den dagliga kosten, medan kött från jakt var mer sällsynt föda. Ofta var det kvinnor som samlade. Nya empiriska studier kunde bekräfta denna bild och på tidigt 1970-tal publicerades en skrift som fick heta ”*Woman the Gatherer*” och som väl anslöt sig till tidens feministiska strömningar. Studierna är exempel på hur man lyfte fram kvinnor samtidigt som de traditionella genusrollerna bekräftades (även om det också fanns studier som diskuterar en öppnare arbetsfördelning, med flera exempel på hur kvinnor kunde delta i jakt).

Vid sidan av dessa studier genomfördes flera djurstudier på schimpanser och andra primater, människans närmaste biologiska släktingar. Nu uppmärksammades ett beteende som man inte hade lagt märke till tidigare, nämligen att dessa primater ofta delade föda. Inom flocken bestod mindre grupper ofta av en mor och hennes barn i olika åldrar. Grupperna kunde också bestå av ungdjur, ibland av olika kön och då ofta med några syskon. Studierna visade hur grupper av primater och därmed också den tidiga människan eller förmänniskan, kan organisera sig på ett mer varierat sätt. Den gamla uppfattningen om familjen som den primära organisationsenheten började ifrågasättas.

Forskningen började också ifrågasätta jaktens betydelse för människoartens tillblivelse. Noggranna studier av slitspår på tidiga artefakter visade att de var mer troligt att de hade använts som redskap för att stycka djur än som spjut-

spetsar. Av det drogs slutsatsen att de tidigaste förmänniskorna sannolikt hade varit asätare och styckat djur som redan dött. Studier av olika stenredskap visade också att jakt på storvilt med spjut eller andra redskap troligen är en mycket yngre företeelse och alls inte förekom vid tiden för de första förmänniskorna. Jakten kan alltså inte ha varit utvecklingens drivkraft.

Trots denna ändrade syn på jakt och familj hittar man så sent som 1992 följande text i en lärobok i arkeologi för universitetet. Här beskriver författaren Brian Fagan det bekanta fyndet av fotavtryck – återigen, denna gång från Laetoli i Tanzania. I ett lager med förstenad vulkanisk aska hade Mary Leakey funnit en rad med fotspår från två individer med upprätt gång. Fyndet hänfördes till en art bland förmänniskorna som kallas för *Australopithecus* (dateringen ligger så långt tillbaka som 2,6 miljoner år). Ett par av spåren var större, ett annat mindre och i sjunde upplagan av boken *People of the Earth* står att läsa (texten är Fagans egen och inte Mary Leakeys): ”The footprints now fully excavated are from an adult male and an adult female carrying a child. This slender clue may be the first direct evidence for a human nuclear family, for pair bonding between male and female. The male prints are a step or two in front of the female, as if he was in a defensive role. This discovery strongly implies that these hominids were not only pair bonding but also sharing food.”

Här ekar det från Figuiers bild av stenåldersfamiljen från 1870. Trots 130 år och en rad moderna forskningsresultat vill inte den djupt rotade bilden av stenålderns kvinnor och män förändras. Eller som den amerikanska primatforskaren Adrienne Zilman säger i ett annat sammanhang: uppfattningen om stenålderns kvinnor slår i det paleolitiska

glastaket. I den åttonde upplagan av *People of the Earth*, från 1995, är avsnittet borttaget och med en allt livaktigare genusforskning blir liknande bakslag förhoppningsvis allt mer sällsynta framöver.

Teman inom genusarkeologin

Vad har genusforskningen hittills åstadkommit? Det kanske mest kännetecknande för genusforskningen är att den rymmer ett så brett spektrum av frågor, undersökningar och svar – ett spektrum som dessutom breddas allt eftersom forskningen går vidare. Därför är det svårt att ge en säker och samlad bild. Fältet rör sig. Här följer endast några inblickar.

1997 presenterade Conkey och Gero en översiktsartikel där de diskuterade det som de ser som huvuddragen inom genusforskningen under 1990-talet (*Programme to Practice: Gender and Feminism in Archaeology*). De fokuserade på USA, med utblickar åt andra håll och de kunde urskilja några olika teman. Conkey och Gero fann att en stor grupp forskare riktat in sig på att finna spår av kvinnors närvaro i verksamheter som av tradition enbart hade förknippats med män och där kvinnor hittills varit osynliga. Det kan t.ex. handla om kvinnors deltagande inom jordbruket, om framställning av flintredskap eller om att kvinnor varit medskapare i ritualer som grottmålningar. Också barn, barndom, barnafödande och föräldra–barn–relationer under förhistorien är ett urskiljbart forskningstema. Som Conkey och Gero påpekar kräver sådana studier en självkritisk uppmärksamhet hos forskaren så att inte nutida stereotypa uppfattningar om kvinnligt och manligt förs över till förhistorien.

Ett annat urskiljbart forskningstema fokuserar på maktpositioner. Sådana studier lyfter t.ex. fram olika slag av kvinnlig auktoritet och inflytande i vissa högstatussamhällen. Här finns studier av det som närmast måste förstås som en drottningposition i tidiga statsbildningar i Korea och Kina. Dessa och andra studier visar att det finns al-

ternativ till den traditionella uppfattningen att män alltid haft maktmonopol i sådana samhällen. Vidare finns det en stor grupp arbeten som diskuterar arkeologiyämnets sociologi utifrån en genusmedveten hållning. Inom det fältet är det vanligt att man söker efter tidiga kvinnliga yrkesutövare och ger utrymme för professionens ”gömda röster”.

Ytterligare ett tema anknyter till själva det arkeologiska arbetet. Utifrån en mer sökande hållning prövar man här olika sätt att dokumentera fältiakttagelser, att experimentera med texter som infogade avsnitt ur fältdagböcker eller att skapa fiktiva berättelser utifrån en artefakt. Sådana texter visar på alternativa sätt att förmedla förhistoria. Textpartierna vill inte göra anspråk på vetenskaplighet i den traditionella meningen utan snarare på att bredda och ge komplement till de traditionella tolkningarna. Ett exempel är Janet Spectors presentation av sina undersökningar i en nordamerikansk by bebodd av Dakota-indianer under 1800-talets första hälft. I boken *What this owl means* växlar hon mellan att presentera undersökningarna på det vedertagna sättet och att lägga in experimentella texter kring fältarbete, materialpresentation och tolkning. På det sättet lyckas hon presentera en både rimlig och inlevelsefull tolkning. Boken räknas också som en av de mest nydanande bland 1990-talets genuskrifter.

Okonventionella sätt att tematisera

Det finns också andra tendenser inom genusforskningen. En sådan är försöken bryta upp de konventionella sätten att tematisera inom arkeologin. Här står forskningen ännu i sin början och fortfarande formuleras fler frågor än svar.

Generations- och livscykelperspektiv

Många arkeologiska studier utgår från kronologiska eller

regionala indelningar. Genusdiskussioner däremot kan ha behov av andra utgångspunkter. Exempelvis kan man behöva fokusera på förändringar ur ett livscykelperspektiv. När blir barn till flickor och pojkar i ett visst samhälle? Förekommer det andra genuskategorier därutöver? Hur går genusblivandet till under ett livslopp? Är positionerna fasta eller ombytliga? Sådana frågor kan belysas genom att ålderscykel eller generationscykel görs som en samlande utgångspunkt. Genom att t.ex. studera hur gravgåvor inom en grupp har fördelats mellan olika åldrar kan man konstatera sådana livscykelvariationer. Här kommer vi också in på andra sätt att uppfatta tid än den traditionella kronologin. I vissa samhällen skulle det mycket väl kunna finnas skillnader mellan kvinnlig och manlig tid och säkerligen också mellan barns och vuxnas tid.

Tydliga handlingar

Genus kan även studeras med hjälp av tydliga handlingar, också kallade dramatiska eller demonstrativa. Arkeologiska lämningar av fester med konsumtion av mat och dryck kan ge goda möjligheter att undersöka sådana handlingar. Vad konsumerades? Varifrån kom råvarorna? Vilka kan ha tillrett mat och dryck? Hur såg den materiella rekvisitan ut, som fat, skålar eller dryckeskärl? Var föremål och råmaterial sällsynta eller var materialet mer allmänt? Var handlingarna knutna till en årstidscykel? Var händelsen öppen och synlig eller mer avgränsad och uteslutande?

Från tidigaste jordbrukartid i Nordeuropa finns det flera slags lämningar som kan studeras utifrån ett sådant perspektiv. Intill en viss typ av gravar ser vi ibland tecken på att man konsumerat mat och dryck. Spår av eldstäder, krossade kärl och ibland ben från djur antyder mat- och dryckesoffer. Keramiken tycks ha varit speciellt tillverkad för dessa

ändamål, eftersom samtida boplatskeramik ser annorlunda ut. Överhuvudtaget uttrycker lämningar från dessa sammanhang ett rikt och varierat rituellt liv. Här bör ha funnits många tillfällen för sociala förhandlingar och iscensättningar av uppfattningar om genus. Här finns också möjligheter att diskutera gruppidentitet och konstruktioner av ”det andra”.

Rum och rumslighet

Ytterligare ett genustema berör rum och rumslighet dvs. platsen och landskapet. Kan man dra slutsatser om vilka verksamheter som ägt rum på en viss yta? Hur förhåller sig själva verksamheten till en genusattribuering? Var platsen särskiljande, eller förenade den kvinnor och män? Var platsen tillgänglig för alla?

Här kan traditionella spridningsbilder av flintavslag eller färgskiftningar i marken ge underlag för diskussion. Traditionella arkeologiska iakttagelser, som närheten till andra fornlämningar, kan också föras in i sådana diskussioner. Andra spår som kan studeras är rent konkreta, fysiska avgränsningar som gärdesgårdar och diken, passager som vägar och broar eller mötesplatser som korsvägar. Här kan också platsens egen karaktär föras in, som närheten till speciella naturformationer, om platsen är dold och instängd eller öppen med vid utsikt. Till och med sådant som kan synas immateriellt och subjektivt som tillgången till solljus och vind eller mötet mellan olika element som land och vatten kan föras in i diskussionen.

Ibland är det påfallande hur tydligt vissa arkeologiska lämningar kan associeras med dramatiska och förtätade landskap. Genom att arkeologiska monument också kan ha genusanknytning överförs sådana betydelser till den fysiska naturen – landskapet genuspräglas. Sådana diskussio-

ner har förts av den norska arkeologen Gro Mandt i hennes studier kring den rika hällristningslokalen vid Vingen (en djup och brant fjord på det norska Vestlandet med en mycket dramatisk natur).

Kroppslighet och appearance

Ett tema som blivit allt vanligare inom genusforskningen är frågor kring kropp och kroppslighet. Det kan i sin tur lätt hänföras till den postprocessuella arkeologins intresse för det materiella. Men kroppen rymmer många dimensioner också inom en genusdiskussion. Den kan, med Margareta Järvinens ord, ses som genuskonstruktionens ”fysiska referens”.

I den fysiska kroppsligheten ligger några av de viktigaste utgångspunkterna för att konstituera genus. Till denna kroppslighet kan vi också räkna dess materiella gestaltning i form av klädedräkt och smycken, frisyr och kropps- eller ansiktsmålning, gester och hållning. I den engelska litteraturen samlas sådana attribut under beteckningen appearance. I kroppslighetens utformning kan likheter och skillnader både mellan och inom genus lokaliseras. Här ger vi rum åt individualitet och subjektivitet både på individ- och gruppnivå. Detta är viktigt inom arkeologin eftersom en av genusbegreppets många dimensioner handlar om en individuell tilläggan av identitet. I allmänhet är det dock svårt att diskutera individualitet inom arkeologin. Det arkeologiska materialet (såsom det hittills behandlats) ger lättare svar på frågor som berör grupper.

Av dessa olika skäl får kroppsligheten och de arkeologiska spåren av denna kroppslighet – skeletten – en alldeles egen dimension. Studier av kroppslighet och appearance är ett av de områden där genusforskningen har visat några av sina mest intressanta resultat.

Studier av barn i Mellanamerikas Aztec-kultur kunnat visa hur barnen vid födseln uppfattades som ett dyrbart men obearbetat råmaterial, jämförbart med ädelstenar och praktfulla fjädrar. Genom att bli behandlade på olika sätt, bland annat med olika kroppsliga attribut, formades barnen in i en av tre olika positioner: flicka, pojke eller blivande tempeltjänare. Som vuxen blev man alltså antingen kvinna/mor, man/far eller präst. Och på vägen till detta sitt slutgiltiga genus spelade bearbetningar och omformningar av kroppen och olika kroppsliga attribut en nyckelroll.

Ett annat exempel rör dansk och tysk bronsålder där kroppsligt uppträdande kan ha både skapat och markerat regionala och åldersbaserade variationer inom kvinnligt genus. Ytterligare ett exempel utgörs av gotländska bildstenar. Under sen skandinavisk järnålder (brytningstiden mellan hedendom och kristendom) har kroppshållning, frisyr och klädedräkt samverkat för att uttrycka en idealiserad bild av kvinnan inom det högsta samhällsskiktet.

Kroppslig omformering kan också ske i samband med gravläggningar. Intressanta exempel på detta finner man i Europasstenkammargravar. Dessa megalitgravar byggdes för mer än femtusen år sedan, under tidig jordbrukarstenålder och anlades framför allt utefter atlantkusten – från Portugal över Bretagne, Normandie och Brittiska öarna till Danmark samt ett stycke upp i mellansverige. I allmänhet är megalitgravarna kollektivgravar där de obrända skeletten ligger begravda i stora stenkammare och kvinnor, män och barn (ibland långt över hundra individer) ligger i samma grav. En noggrann dokumentation av hur skeletten deponerats visar att man hade speciella regler eller mönster för detta. Regionala och lokala särdrag förekommer givetvis, men den samlade bilden är att man hanterade de avlidna mycket medvetet.

Bilden på nästa sida (Fig. 2) visar hur kapten A. Lindgren dokumenterade sina iakttagelser när han år 1805 undersökte en av dessa megalitgravar i Axvalla i Västergötland. Lindgren uppfattade det som om skeletten satt individuellt placerade i små nischer eller kammare. Hans kompletterande text visar att han drog slutsatser om ålder utifrån bl.a. benens grovlek och förekomsten av mjölkttänder. Hittades bärnstenspärlor eller yxor intill en individ blev det en indikation på ett kvinno- respektive mansskelett.

Lindgrens slutsats var att stenkammaren utgjort en familjegrav för flera generationer. Moderna undersökningar i samma område har senare visat på liknande nischindelningar i kammaren, men inte på samma tydliga individuellt sittande placering som Lindgren uppfattade. Undersökningar i Danmark och England har även visat på andra slags deponeringar av skeletten. I dessa gravar blandas t.ex. utvalda kroppsdelar från olika individer med olika ålder och olika biologiska kön. I vissa fall har man t.o.m. brutit ned kroppen och deponerat armar och ben för sig och kranier för sig, ibland från individer av samma kön, ibland olika. Även ben från djur kan ingå i sådana konstellationer.

Inför ett sådant material kan man ställa frågor om individ och kollektiv, stabilitet och transformation samt genusuppfattningar för levande och döda. Centralt för diskussionen är att man genom att omforma det som varit en människokropp skapar nya former av kroppslighet.

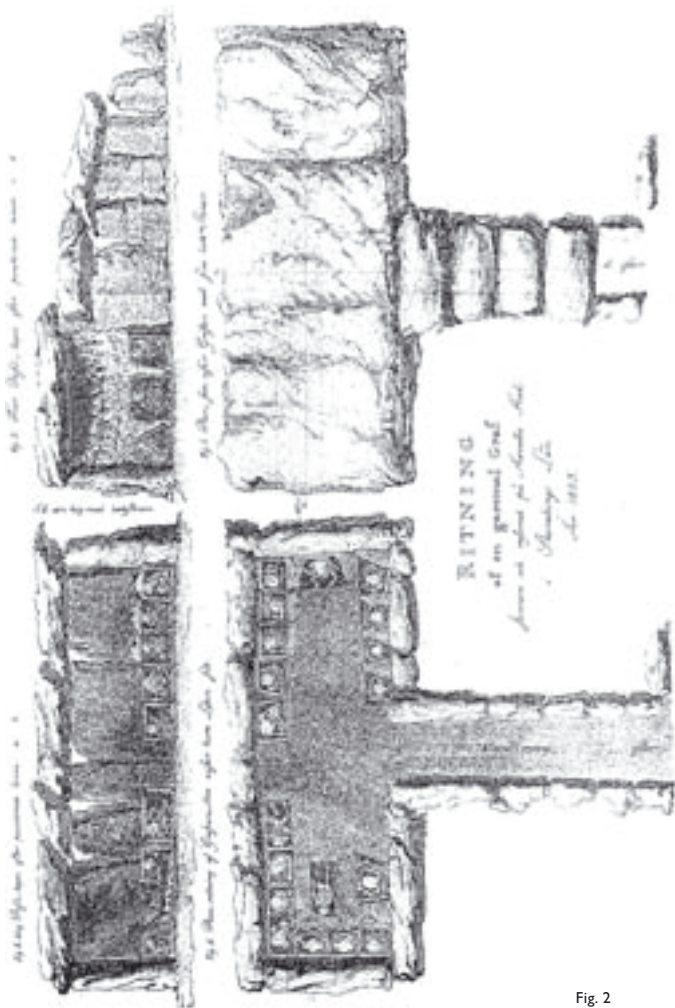

Fig. 2

Var finns arkeologins genusdiskussioner?

Det genusteoretiska perspektivet började dyka upp inom den arkeologiska forskarvärlden under 1980-talet och först i blygsam skala i form av enstaka artiklar i böcker eller tidskrifter.

1984 publicerade så de amerikanska arkeologerna Margaret Conkey och Janet Spector artikeln *Archaeology and the Study of Gender* som kom att tjäna som en inspirerande startpunkt för många genusteoretiska diskussioner. Här tecknar de en bakgrund till genusforskningen och formulerar en dagordning kring tillvägagångssätt.

Samtidigt bidrog konferenser, symposier och temadagar till att medvetenheten om genus betydelse för forskningen spreds till allt större grupper. Den första i raden av alla genuskonferenser, "Var de alle men?", hölls i Norge redan 1979. Det säger en del om det tidigaste mottagandet att föredragen inte kom i tryck förrän nästan tio år senare. Omkring 1990 fanns redan ett flertal symposievolymer med genusinriktning både i USA, Kanada, Australien och Europa.

Under 1990-talet har intresset för att anordna specialkonferenser eller sessioner med genusteman på större kongresser i arkeologi bara ökat. På den sjunde internationella kvinnokonferensen i Tromsö 1999, "Women's World 99", arrangerades t.ex. en arkeologisk tvådagarssession inom huvudblocket "Gendering the past".

Vid sidan av dessa konferenser spreds intresset för genusperspektiv också via tidskrifter och även här skedde en pionjärinsats i Norge. 1985 kom det första numret av den norska tidskriften *K.A.N., Kvinner i arkeologi*. Därmed är *K.A.N.* den äldsta arkeologiska genustidskriften. Sedan slu-

tet av 1990-talet ges den även ut på engelska. Idag presenterar de flesta större arkeologitidskrifter nästan varje år någon eller några artiklar med genusteman. Många etablerade tidskrifter, såväl i USA och England som i Skandinavien, har publicerat temanummer kring genus eller diskuterat någon specialfråga (se t.ex. temanumret om livscykelperspektiv i tidskriften *World Archaeology*, 1999).

Antologier utgör ytterligare en publikationsform. Ett ansett universitetsförlag, University of Pennsylvania Press har till och med upprättat en hel serie, ”*Regendering the Past*”, som enbart ger ut antologier och monografier kring arkeologisk genusforskning.

Glädjande nog har det mellan 1997 och 2000 publicerats inte mindre än tre olika monografier som, från amerikansk och brittisk horisont, presenterar sammanfattande översikter och analyser av genusperspektiv i arkeologi. Ur nordisk synvinkel kan man lyfta fram den i Cambridge verksamma danska arkeologen Marie Louise Stig Sørensens bok *Gender Archaeology*. Med sin skandinaviska bakgrund för Stig Sørensen in exempel både från nordisk och tysk genusforskning i en brittisk diskussion.

Inom svenska universitet och högskolor har genusperspektivet på senare år förts in i undervisningen på grundnivå, men fortfarande ses det ofta som ett tillägg till övriga kursmoment. Många studenter på grundutbildningsnivå efterfrågar också ett utökat genusperspektiv i undervisningen. Varje år skrivs flera C- och D-uppsatser där genusrelaterade frågor ingår.

Inom forskarutbildningen har det under det senaste decenniet skrivits ett mindre antal doktorsavhandlingar med genus som centralt analytiska system och fler avhandlingar är under arbete. Doktorandgrupper vid olika universitet arrangerar temadagar med föredrag och diskussioner. Flera av

föredragen och diskussionerna har senare publicerats.

Också inom kulturmiljövården (där arkeologin är en part bland flera) har genus börjat uppmärksammas. Riksantikvarieämbetet är här en central aktör, liksom länsstyrelser, läns museer, museer samt privata undersökningsföretag, hembygdsföreningar och fornminnesföreningar. I kulturmiljövårdens tidskrifter diskuteras bl.a. frågor som kulturlandskapets genusprägling eller hur man ska kunna bevara olika kulturmiljöer ur ett kvinnligt–manligt perspektiv. I dessa frågor samarbetar man ofta med universitet och högskolor.

Sammanfattningsvis vill jag hävda att genusdimensionen nu fått fäste inom arkeologin – både internationellt och nationellt. Efter en relativt lång ”startsträcka” under hela 1980-talet blev genusperspektivet under åren kring 1990 en erkänd del av arkeologin. Forum och nätverk etablerades, från 1995 och framåt blev litteraturen på området allt mer omfattande. Litteraturen avspeglar de senaste årens bearbetning av empiri kring förhistoriska förhållanden, teoretiska och metodologiska spörsmål, historiografiska frågor samt ämnessociologiska studier.

Avslutande reflektioner

Under 1990-talet tillerkändes genusperspektivet en plats inom arkeologin. Man började arbeta med nödvändiga begreppsdiskussioner och studier som innebar teoretisk och metodologisk utveckling. Man fick också glimtvis en ny inblick i förhistoriska förhållanden. Men samtidigt fick genusstudierna ofta stå för sig själva, som en inriktning vid sidan av andra tolkningar och presentationer. Som jag ser det är det nu en av genusforskningens viktigaste utmaningar att på ett självklart sätt få genusdimensionen integrerad i allt vidare tolkningar av förhistorien.

I de ovan skisserade exemplen på tematiseringar ligger den kanske just nu största möjligheten till en sådan integrering. På så sätt kan genus förhoppningsvis bli en självklar del av det arkeologiska arbetet och därmed också av förhistorien.

Genusperspektivet är också ett exempel på hur arkeologins kunskapsproduktion har en ofrånkomlig samtids-historisk förankring. Varje tid begär sina egna tolkningar av förhistorien. Frågor som är viktiga i den egna samtiden ”aktiverar” likartade problem vid en tolkning av det förflutna och studsar sedan tillbaka till oss. Det förflutna befinner sig på så sätt i en ständig omformering. Bilden av det förflutna kan t.o.m. under en och samma tid ha många och ibland motstridiga fasetter. Vi låter nuet ”väcka upp” eller aktualisera det förflutna så att det kan blanda sig i och bli delaktigt i vår samtid.

Kommentarer till annan litteratur

Nedan följer några litteraturtips för den som vill veta mer om genus inom arkeologin.

Spår från forntiden

Fynden från den franska grottan Chauvet som refereras i min text finns publicerade på franska i Chauvet m.fl. (1995). Boken gavs ut innan fotspåren blev kända. Fotspåren från Niaux finns beskrivna i Clottes (1995). Båda böckerna är mycket bildrika.

Arkeologins historia

Den modernaste allmänna arkeologihistoriska översikten finns hos Trigger (1993). Flera arkeologihistoriska arbeten fokuserar också på kvinnor – bredast är Claassen (1994) och Diaz-Andreu & Sörensen (1998). Den översikt över arkeologins historia som jag gör i texten är huvudsakligen hämtad från Sörensen (1998).

Champion (1998) behandlar några av tidiga brittiska arkeologerna och Picazo (1998) har behandlat Harriet Boyd Hawes. Citatet från Oscar Montelius möte med Boyd kommer från Aftonbladet den 27 april 1919. De tidiga tolkningarna från Mecklenburg har diskuterats av Hjärungdal (1998). Avsnitten om Montelius, de kvinnliga anställda på Vitterhetsakademien samt Hanna Rydh kommer från Arwill-Nordbladh (1998).

Genus som analytiskt begrepp

En bra och lättläst presentation av genusbegreppet finns i Eva Gothlins *Kön eller genus* (1999). Ur ett arkeologiskt perspektiv finner man de mest aktuella diskussionerna hos Nelson (1997), Gilchrist (1999), och Sörensen (2000). Alla

tre böckerna innehåller många arkeologiska exempel. Andra viktiga arbeten av begreppsutvecklande karaktär är Conkey & Spector (1984) och Gero & Conkey (1991). En del av innehållet i avsnittet kring genuskaraktäriseringen är också hämtat från Arwill-Nordbladh (1998).

Avsnittet om tvåkönsmodellen bygger på Laqueur (1990) och Hjørungdal (1994) diskuterar de specifika arkeologiska problemen kring osteologiska könsbestämningar och arkeologiska genusattribueringar.

Aktuella perspektiv

Spector (1993) innehåller många teman som kan utvecklas inom en genus- och feministinspirerad arkeologi. Det kan gälla förhållandet till lokalbefolkning vid fältarbete, eller hur man kan bredda grunderna för en typindelning av det arkeologiska materialet. Ett tredje tema gäller experimenterandet med tolkande berättelser. Spector rekommenderas till den läsare som bara vill eller har möjlighet att läsa en enda bok om genusperspektiv i arkeologi.

Strassburg (2000) diskuterar alternativa genusordningar under jägar–samlarstenålder och tidig jordbrukarstenålder. Diskussion om genusperspektiv och feminism finns också bl.a. i Conkey (1991) samt i Conkey & Gero (1995). Gero (1996) diskuterar hur kvinnor och män kan förhålla sig på olika sätt till arkeologisk fältdokumentation.

Genusperspektivets relation till postprocessualismen diskuteras bl.a. i Engelstad (1991). I Wylie (1991) diskuteras processualismens inverkan (och indirekt dess reaktion) på genusperspektivets möjligheter att få plats inom arkeologin.

En omfattande litteratur tar upp föreställningen om mannen som jägare och kvinnan som samlare, samt de implikationer som denna förmodade arbetsfördelning har

på familjerelationer. För den som vill gå vidare i frågan finns ett sammanfattande diskussionsinlägg, som också innehåller referenser i Zilman (1997). Citatet från Fagan (1992) finns på s. 92. En diskussion kring temat kvinnlighet och jakt utifrån svenska förhållanden förs av Willemark (1997) och Rathje (2001).

Conkey & Gero (1997) ger en analyserande översikt över de senaste tio årens arkeologiska genus- och feministinspirerade forskning. Här finns rikligt med referenser för den som vill läsa vidare.

Frågan om arkeologi och barn/barndom diskuteras bl.a. i Lillehammer (1989), Johnsen & Welinder (1995), Moore & Scott (1997) och Sofaer Derevenski (2000). En introduktion till hierarkier och varierade synsätt på auktoritet, med viss tyngdpunkt på Sydostasien, finns i Nelson (1997). Diskussion kring inflytande och auktoritet finns också hos t.ex. Dommasnes (1998) och professionens ”gömda röster” finns i flera av bidragen i Claassen (1994) och Diaz-Andreu & Sörensen (1998).

Andra forskare som arbetat med berättande experiment är Tringham (1994) och Göransson (1999).

Okonventionella tematiseringar

I Nelson (1997), Gilchrist (1999) och Sörensen (2000) finns många konkreta exempel på det som jag här sammanfattat under benämningen ”okonventionella tematiseringar. Dessa författare har dock organiserat materialet på ett delvis annat sätt. Tidskriften *World Archaeology* ger ofta ut temanummer och ägnar *Vol 31, 1*(1999) åt konsumtion av bl.a. mat – sådant som ofta ingår i dramatiska eller demonstrativa handlingar. Av de olika artiklarna kan Hamilakis (1999) särskilt nämnas.

World Archaeology Vol 31, 3 (2000) har livscykelsspektiv som tema. Se t.ex. studien av Joyce (2000) kring barns gradvisa vuxenblivande i Mellanamerikas äldre historia och förhistoria. För temat rum och rumslighet hänvisas till Nelson (1997, Gilchrist (1999) och Sörensen (2000), som ger varierade exempel på rummets tolkningar. I Mandt (1998) betonas landskapets betydelse för en genuspräglad tolkning av hällristningar.

Temat kropp och kroppslighet har beröringspunkter hos både Joyce (2000) och Hamilakis (1999). Temat kan också exemplifieras med Sörensen (1997) och Göransson (1999). Rapporten över kapten A. Lindgrens utgrävning av megalitgraven i Axvalla, Västergötland finns tryckt i *Kongl. Vetenskaps och Witterhets Samhället i Göteborgs Handlingar*. Teckningarna av graven finns i Lindgren (1806) och den åtföljande texten i Lindgren (1808). Se Damm (1991) för diskussioner kring identitet, individualitet och kollektiv ur ett genusperspektiv med megalitgravarna som utgångspunkt.

Var finns arkeologins genusediskussioner?

Som exempel på symposievolymer med genus som huvudtema vill jag förutom de redan refererade volymerna även nämna publikationer som Bertelsen et al (1987), Walde & Willows (1991) fram till Wicker & Arnold (1999). En volym med tidigare publicerade nyckeltexter har givits ut av Hayes-Gilpin & Whitley (1998). Svensk genusedforskning kan exemplifieras med Johnsen & Welinder (1997).

Bland tidskrifter kan nämnas K.A.N. Kvinner i arkeologi i Norge och temanumret Kulturmiljövård, 3 (1990), utgiven av Riksantikvarieämbetet. Ett möte ordnat av Gendergruppen vid arkeologiska institutionen vid Lunds universitet finns publicerat. Volymen ger en representativ bild av den

bredd som pågående svensk universitetsforskning kan visa upp, se Caesar m.fl. (1999)

Den bästa nordiska kommenterande bibliografin heter *Nordic Archaeological Abstracts*, prova t.ex. att slå på uppslagsordet Gender.

Litteraturlista

- Arwill-Nordbladh, Elisabeth 1998: *Genuskonstruktioner i nordisk vikingatid. Förr och nu*, Gothenburg University, Department of Archaeology, GOTARC, Series B, Gothenburg Archaeological Theses, No 9. Göteborg.
- Bertelsen, R. Lillehammer, G & Naess, J.R. 1987: *Were They All Men? An Examination of Sex Roles in Prehistoric Society*, Acts from a workshop held in Utstein Kloster, Rogaland, 2-4 November 1979, Stavanger, Akelogisk Museum i Stavnger.
- Caesar, C. et alt (red): 1999 *Han, Hon, Den, Det. Att integrera kön och genus i arkeologi*, University of Lund, Institute of Archaeology, Report Series No. 65, Lund.
- Champion, Sara 1998: 'Women in British Archaeology. Visible and invisible'. I M. Diaz-Andreu, & M.L.S. Sörensen (red), *Excavating Women. A history of women in European archaeology*, London, Routledge sid.175-197.
- Chauvet, Jean-Marie et alt. 1995: *La Grotte Chauvet à Vallon Pont-d'Arc*, Seuil, Paris.
- Claassen, Cheryl (red) 1994: *Women in Archaeology*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Clottes, Jean 1995: *Les Cavernes de Niaux. Art préhistorique en Ariège*, Seuil, Paris.
- Conkey, Margaret 1991: 'Does it make a Difference? Feminist thinking and Archeologies of Gender'. I. D.Walde & N. Willows (red), *The Archaeology of Gender. Proceedings of the 22nd Annual Chacmool Conference*, Calgary, The Archaeological Association of the University of Calgary s. 24-33.

Conkey, Margaret W. & Gero, Joan M. 1997: 'Programme to Practice: Gender and Feminism in Archaeology', i: *Annual Review of Anthropology*. Vol 26, 1997, s. 411–437.

Conkey, Margaret W. & Spector, Janet D. 1984: 'Archaeology and the Study of Gender', i M. Shiffer (red) *Advances in Archaeological Method and Theory*, Vol 7, New York, Academic Press, s. 1–38.

Damm, Charlotte 1991: 'From Burials to Gender Roles: Problems and Potentials in Post-Processual Archeology'. I D. Walde, & N. Willows, (red), *The Archaeology of Gender. Proceedings of the 22nd Annual Chacmool Conference*, Calgary, The Archaeological Association of the University of Calgary, s. 130–134.

Diaz-Andreu, Margarita & Marie Louise Stig Sørensen (red), 1998: *Excavating Women. A history of women in European archaeology*, London, Routledge.

Dommasnes, Liv Helga 1998: 'Women, Kinship and the Basis of Power in the Norwegian Viking Age', i Hayes-Gilpin, K. & Whitley, D. S (red), *Reader in Gender Archaeology*, London, Routledge, s. 337–345.

Engelstad, Ericka 1991: 'Images of Power and Contradiction: feminist theory and post-processual archaeology', i *Antiquity*, 65, s. 502–514.

Fagan, Brian 1992: *People of the Earth. An Introduction to World Prehistory*. 7th ed. Harper Collins Publishers

Figuiet, G.L. 1870: *L'Homme Primitif*, Paris, Hachette et Cie.

Gero, Joan M. 1996: 'Archaeological Practice and Gendered Encounters'. I Wright, R. P. (red) *Gender and Archaeology*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, s. 251–280.

Gero, Joan M & Conkey, Margaret W. (red), 1991: *Engendering Archaeology*, Oxford, Blackwell.

Gilchrist, Roberta 1999: *Gender and Archaeology. Contesting the past*, London, Routledge 1999.

Göransson, Eva-Marie Y. 1999: *Bilder av kvinnor och kvinnlighet. Genus och kroppsspråk under övergången till kristendomen*, Stockholm Studies in Archaeology 18, Stockholm.

Hamilakis, Yannis 1999: 'Food Technologies / Technologies of the Body: the social context of wine and oil production and consumption in Bronze Age Crete', i *World Archaeology* Vol 31 (1), s. 38–54.

Hayes-Gilpin, Kelley & Whitley, David S. (red) 1998: *Reader in Gender Archaeology*, London, Routledge.

Hjörungdal, Tove 1994: 'Poles Apart. Have there been any male and female graves?' *Current Swedish Archaeology*, 2, s. 141–148.

Hjörungdal, Tove 1998: 'En gammal historia. Arkeologins mans- och kvinnogravar', i Jensen, O. W. & Karlsson, H. (red), *Arkeologiska Horisonter*, Stockholm/Stehag, Brutus Östling Bokförlag Symposium, s. 87–108.

Johnsen, Barbro & Welinder, Stig 1995: *Arkeologi om barn*, Occasional Papers in Archaeology 10, Societas Archaeologica Upsaliensis, Uppsala.

Johnsen, Barbro & Welinder, Stig 1997: *Gender och arkeologi*, Mitthögskolan, Östersund.

Joyce, Rosemary A. 2000: 'Girling the Girl and Boying the Boy: The production of adulthood in ancient Mesoamerica', *World Archaeology* Vol 31 (3) s. 437–483.

Järvinen, Margareta 1996: 'Makt eller vanmakt', i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, n:o 1, s. 47–62.

K.A.N. Kvinner i arkeologi i Norge, 1985-.

Kulturmiljövård 3/1990 Tema: Ett annat perspektiv

Kön eller genus 1999: Föreläsning av Eva Gothlin, vid konferensen "Könsperspektiv i forskning och undervisning" i Göteborg 26–27 augusti 1999, Nationella Sekretariatet för genusforskning, Göteborg.

Laqueur, Thomas 1990: *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*, Cambridge, Mass. Harvard University Press.

Lindgren, Anders 1806: Kongl. Vetenskaps och Witterhets Samhället Handlingar, Witterhets Afdelningen, 5:te Häftet, Göteborg, 1806, s. 82–84.

Lindgren, Anders 1808: 'Ytterligare en underrättelse om en på Axewalla Hed upptäckt Forngrift', i *Nya handlingar af Kongl. Vetenskaps och Witterhets Samhället i Göteborg* 1 Delen Göteborg 1808 s. 87–103.

Lillehammer, Grethe 1989: 'A Child is Born: the child's world in an archaeological perspective', i *Norwegian Archaeological Review* 22 (2), s. 89–105.

Mandt, Gro 1998: 'Vingen Revisited. A Gendered Perspective on "Hunters" Rock Art', i *The World-View of Prehistoric Man. Papers presented at a symposium in Lund, 5–7 May 1997*, i Larsson, L. & Stjernquist, B. (red). Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Konferenser 40, Stockholm, s. 201–224.

Moore, Jenny & Scott, Elenor (red) 1997: *Invisible People and Processes: Writing gender and childhood into European archaeology*, London, Leicester University Press.

Nelson, Sarah M. 1997: *Gender in Archaeology: Analyzing power and prestige*, London, Altamira Press.

Picazo, Marina 1998: 'Fieldwork Is Not the Proper Preserve of a Lady', i Diaz-Andreu, M. & Sørensen, M. L. S. (red), *Excavating Women. A history of women in European archaeology*, London, Routledge s. 198–213.

Rathje, Lillian 2001: *Amasonen och jägaren. Kön/genderkonstruktioner i norr*, Studia Archaeologica Universitatis Umensis 14, Umeå Universitet, Institutionen för arkeologi och samiska studier, Umeå.

Sofaer Derevenski, Joanna, (red.) 2000: *Children and Material Culture*, London, Routledge.

Strassburg, Jimmy 2000: *Shamanic Shadows. One Hundred Generations of Undead Subversion in Southern Scandinavia, 7000–4000 BC*, Stockholm Studies in Archaeology, 20, Stockholm.

Sørensen, Marie Louise Stig 1997: 'Reading Dress: The construction of social categories and identities in Bronze Age Europe', *Journal of European Archaeology*, 5, 1 s. 93–114.

Sørensen, Marie Louise Stig 1998: 'Rescue and Recovery. On Historiographics of Female Archaeologists' i Diaz-Andreu, M. & Sørensen, M. L. S. (red.) *Excavating Women. A history of women in European archaeology*, London, Routledge s. 31–60.

Sørensen, Marie Louise Stig 2000: *Gender Archaeology*, Cambridge, Polity Press.

Spector, Janet D. 1993: *What this Awl Means. Feminist Archaeology at a Whapeton Dakota Village*, St Paul, Minnesota Historical Society Press.

Tringham, Ruth 1994: 'Engendered Places in Prehistory', i *Gender, Place and Culture*, Vol 1, No. 2 s. 169–201.

Walde, Dale & Willows, Noreen D. 1991: *The Archaeology of Gender. Proceedings of the 22nd annual chacoool conference*, Calgary, The Archaeological Association of the University of Calgary.

Wicker, Nancy L & Arnold, Bettina (red.) 1999: *From the Ground Up: Beyond Gender Theory in Archaeology: Proceedings from the fifth gender and archaeology conference*, University of Wisconsin-Milwaukee, October 1998, BAR International Series 812, Oxford, Archaeopress.

Willemark, Kajsa 1997: 'Kvinnor, män och stenhantverk.', i Johnsen, B. & Welinder, S. (red) *Gender och Arkeologi*. Mitthögskolan, Östersund.

World Archaeology Vol 31 (1) 1999: Food Technology in its Social Context, K. D. Thoma (red).

World Archaeology Vol 31 (3) 2000: Human Lifecycles, R. Gilchrist (red.).

Wylie, Alison 1991: 'Gender Theories and the Archaeological Record: Why is there no Archaeology of Gender?', i Gero, J. M. & Conkey, M. W. (red.) *Engendering Archaeology*, Oxford, Blackwell s. 31–54.

Zilman, Adrienne 1997: 'The Paleolithic Glass Ceiling: Women in human evolution', i Hager, L.D. (red.) *Women in Human Evolution*, London, Routledge s. 91–113.

Tidigare utgivet i samma serie

Genusforskning inom juridiken

av fil. dr Eva-Maria Svensson

För innehållet i skrifterna svarar de enskilda författarna.

Högskoleverket är en central myndighet för frågor som rör universitet och högskolor. Verket arbetar med kvalitetsbedömningar, tillsyn, uppföljningar, utveckling av högre utbildning, utredningar och analyser, bedömning av utländsk utbildning och studieinformation.

i samarbete med

